

Безпека ромського населення: результати дослідження в Одеській та Закарпатській областях

Даний звіт був опублікований за підтримки Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Погляди, думки, висновки та інша інформація, викладені в даному документі не обов'язково відображають політику та позицію БДІПЛ.

Автори:

Андрій Черноусов

Світлана Щербань

Дана публікація містить звіт за результатами соціологічного дослідження щодо рівня безпеки ромського населення в Закарпатській та Одеській областях. Окремо були розглянуті загрози для вразливих категорій, таких як жінки, діти та внутрішньо переміщені особи.

Даний звіт буде цікавий державним органам, що працюють над проблемами безпеки та питаннями інклюзії ромського населення в Україні, а також національним та міжнародним недержавним організаціям, які працюють в сфері захисту прав ромів.

Дослідження було проведене в 2017 році.

Скорочення у звіті:

АРМОР – автоматизоване робоче місце оперативника

АТО – антитерористична операція

ВПО – внутрішньо переміщена особа

ДТП – дорожньо-транспортна пригода

РАЦС – орган реєстрації актів цивільного стану

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НДО – недержавна організація

ОБСЄ – організація з безпеки і співробітництва в Європі

ЗМІ – засоби масової інформації

ФАП – фельдшерсько-акушерський пункт

ПІБ – прізвище, ім'я, по батькові

УВКПЛ – Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини

Словник термінів

Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності¹.

Безпека людини – право людей на життя в умовах свободи та гідності, а також свободи від злиднів та безвиході. Всі люди, особливо ті, що знаходяться у вразливому стані, мають право на свободу від страху і потреби та можуть користуватися всіма своїми правами і всебічно розкривати свій людський потенціал в умовах рівних можливостей².

Внутрішньо переміщена особа – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка знаходиться на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або задля уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини і надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру³.

Дактилоскопія – метод встановлення особи за відбитками пальців рук людини⁴.

Дискримінація – ситуація, коли особа та / або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, які були, є і можуть бути дійсними або передбачуваними (далі - певні ознаки), відчуває обмеження у визнанні, реалізації або здійсненні прав і свобод в будь-якій формі, окрім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними⁵.

¹ Закон України "Про боротьбу з тероризмом". Доступ за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. Відповідно до останнього Закону України від 18 січня 2018 року «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», прийнятого після проведення дослідження, термін «антитерористична операція» було замінено на термін «заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії». Доступ за посиланням: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

² Резолюція Генеральної Асамблеї від 10 вересня 2012 року 66/290 «Подальша діяльність у зв'язку з пунктом 143 Підсумкового документу Всесвітнього саміту 2005 року, присвяченого концепції безпеки людини». Доступ за посиланням: <http://undocs.org/ru/A/RES/66/290>

³ Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб". Доступ за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

⁴ Ефремова Т. Ф. Новий словник російської мови. Тлумачно-словотворчий. – М.: «Русский язык», 2000. Доступ за посиланням: <https://www.efremova.info/>

⁵ Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні". Доступ за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

Національна меншина – група громадян України, які не є українцями за національністю, але які виражають почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою⁶.

Права людини – це невід'ємні права кожної людини, незалежно від її національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови або будь-яких інших ознак⁷.

Злочини на ґрунті ненависті – це злочинні дії, викликані забобонами або упередженнями щодо конкретної групи осіб.

У зв'язку з цим злочин на ґрунті ненависті включає в себе два чітко означених компонента:

- дія, що становить злочин відповідно до положень кримінального права;
- забобони чи упередження, якими керується зловмисник, здійснюючи даний злочин⁸.

Толерантність – це повага до прояву, збереження і розвитку самобутності групи осіб, об'єднаних національним або культурним корінням, етнічним походженням або спадщиною, релігійною приналежністю або лінгвістичними зв'язками, сексуальною ідентифікацією чи орієнтацією, або будь-якими іншими характеристиками подібного характеру, а також їх прийняття⁹.

Етнічний профайлінг – використання правоохоронними органами, без об'єктивних і розумних підстав, таких ознак як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національне або етнічне походження при контролі, стеженні або проведенні розслідування¹⁰.

Мова ворожнечі – це всі види висловлювань, що здатні впливати на користь легітимізації, поширення або стимулювання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи іншої форми дискримінації або ненависті, заснованих на нетерпимості¹¹.

⁶ Закон України "Про національні меншини в Україні". Доступ за посиланням:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

⁷ Сайт УВКПЛ. Доступ за посиланням: <http://www.ohchr.org/RU/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>

⁸ <http://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>

⁹ Типовий європейський закон про розвиток толерантності. Доступ за посиланням:

<http://moshekantor.com/docs/90/>

¹⁰ Європейська комісія по боротьбі з расизмом і нетерпимістю. Загальнополітична рекомендація №11: Про боротьбу з расизмом і расовою дискримінацією в роботі правоохоронних органів (прийнята 29 червня 2007 року). Страсбург, 4 жовтня 2007 року. Доступ за посиланням:

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N11/REC11-2007-39-RUS.pdf

¹¹ Рекомендація NR (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи країнам-учасницям з питань "розпалювання ненависті". Доступ за посиланням: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_093

Зміст

Вступ.....	7
Методологія дослідження	9
Загальне сприйняття безпеки ромського населення.....	11
Основні прояви порушень права ромів на безпеку.....	16
Досвід взаємодії і ставлення поліції до ромського населення	27
Загрози безпеці щодо ромських жінок і внутрішньо переміщених осіб ромської національної меншини.....	32
Загрози безпеці для ромських жінок і дітей	32
Загрози безпеці для ромів, які виїхали із зони АТО	39
Чинники, що впливають на безпеку ромського населення	41
Необхідні кроки для підвищення рівня безпеки ромського населення.....	47
Висновки	53
Бібліографія:	57
Додаток 1. Гайд інтерв'ю з внутрішньо переміщеним ромом	
Додаток 2. Гайд фокус-групи з поліцією	
Додаток 3. Гайд фокус-групи з ромськими організаціями	
Додаток 4. Гайд фокус-групи з ромами	

Вступ

Роми – дуже гетерогенне співтовариство в Україні, що відрізняється, перш за все, за регіоном проживання. За офіційним переписом 2001 року, в Україні проживає 48,5 мільйонів чоловік, 47 600 з яких – представники ромської національної меншини¹². За оцінками Ради Європи, в Україні проживає від 120 000 до 400 000 ромів¹³. Щільність населення ромів варіюється по всій країні. Згідно з оцінками громадських організацій, найбільша кількість ромів проживає в Закарпатті (42 580), Донецьку (20 000), Луганську (11 640), Одесі (10 000), Києві (6400), Дніпропетровську (6200) та Харкові (6 000)¹⁴.

Уряд України в квітні 2012 року схвалив «Стратегію щодо захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини до 2020 року» (далі – Стратегія). У Стратегії визнано, що ромська громада є однією з найбільш уразливих груп в Україні і виконавчим органам доручено зміцнювати співробітництво представників правоохоронних органів з ромськими громадськими організаціями (розділ 4). Однак, незважаючи на прийняття у вересні 2013 року Плану заходів щодо реалізації Стратегії, який також призвів до розробки ряду регіональних планів дій, реального прогресу в поліпшенні становища ромів в Україні ще не досягнуто. Роми як, і раніше, стикаються з дискримінацією у всіх сферах життя.

Дискримінаційне ставлення з боку державних органів, стереотипні уявлення і низький рівень толерантності населення, етнічний профайлінг щодо ромів, особливо з боку правоохоронних органів, все ще мають місце в нашій країні. Поточна криза на сході України сприяла появі внутрішньо переміщених ромів із зони АТО, які підпадають під ще більшу дискримінацію в різних сферах – медичній, соціальній, освітній тощо. Офіційної інформації про чисельність переміщених ромів немає. У серпні-вересні 2014 року ромські організації громадянського суспільства оцінили, що загальне число переміщених ромів становить від 6 000 до 9 000 осіб, в основному це жінки та діти. Більшість ромських сімей з Донецької та Луганської областей переїхали в Київську, Харківську та Дніпропетровську області, частина також переїхала в Херсонську, Одеську та Львівську області, деякі роми переїхали на батьківщину до родичів у Російську Федерацію¹⁵.

Окремою складовою вивчення безпеки ромів є загрози щодо жінок та дітей, рівень вразливості яких залишається досить високим. Чому так відбувається? Які побоювання ромів в сприйнятті своєї безпеки є ключовими? Які є додаткові

¹² Сайт Державної служби статистики України. Доступ за посиланням: <http://www.ukrcensus.gov.ua/>

¹³ Цифри, взяті з документу, підготовленого Відділом у справах ромів та мандрівних груп Ради Європи, Оцінки чисельності ромського населення в європейських країнах. Доступ за посиланням: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp. Цифри базуються на оцінках Міжнародного союзу ромів та місцевих ромських НДО.

¹⁴ ОБСЄ, Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи, с. 11. Доступ за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odhr/131771?download=true>

¹⁵ ОБСЄ, Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи, с. 34. Доступ за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odhr/131771?download=true>

чинники, що підвищують відчуття небезпеки серед ромського населення в Україні? Ці питання як ніколи актуальні для нашої країни. Саме тому за підтримки Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Харківський інститут соціальних досліджень провів якісне дослідження, присвячене рівню безпеки ромського населення. Для вивчення були обрані дві області – Закарпатська та Одеська, як такі, де проживає велика кількість ромів, і в яких зафіксовані одні з найбільш резонансних порушень права ромів на безпечні умови життя.

Ми висловлюємо подяку всім тим, хто допоміг в організації і проведенні дослідження: Ромському правозахисному центру «Соціальний захист і правова допомога» (м. Одеса) та його керівнику Володимирі Кондуру, правозахисному фонду «Розвиток» (м. Мукачево) та його виконавчому директору Наталії Козир, Управлінню забезпечення прав людини Національної поліції України та його виконуючому обов'язки начальника Євгену Дзюбі, а також всім представникам ромської національної меншини, які погодилися відповісти на наші запитання.

Методологія дослідження

Метою дослідження було виявити рівень безпеки ромського населення в Закарпатській та Одеській областях.

Для здійснення даної мети були поставлені наступні завдання:

- З'ясувати сприйняття власної безпеки ромським населенням;
- Встановити ключові загрози безпеці ромів;
- Вивчити конкретні випадки порушення прав ромського населення з боку поліції;
- Розглянути думку поліції щодо безпеки ромів;
- Виявити ризики безпеки ромського населення на думку громадських організацій;
- Проаналізувати можливі шляхи підвищення рівня безпеки ромів в Україні.

Для отримання різнобічних даних було обрано такі цільові аудиторії дослідження в обох областях:

- Представники ромської національної меншини. Критеріями включення у дослідження стали: етнічна самоідентифікація, область, стать, статус внутрішньо переміщеної особи.
- Представники Національної поліції України. Критеріями включення у дослідження стали: стаж роботи не менше 1 року, досвід взаємодії з ромським населенням при виконанні обов'язків, посада, область.
- Представники громадських організацій. Критеріями включення у дослідження стали: стаж роботи не менше 1 року, досвід взаємодії з ромським населенням при виконанні обов'язків, область.

Для участі кожної групи був розроблений окремий інструментарій. В ході дослідження були проведені:

- Два сфокусованих групових інтерв'ю з ромськими жінками (Одеська область – 8 осіб, Закарпатська область – 7 осіб);
- Два сфокусованих групових інтерв'ю з ромськими чоловіками (Одеська область – 6 осіб, Закарпатська область – 6 осіб);
- Два сфокусованих групових інтерв'ю з патрульними поліцейськими (Одеська область – 8 представників середнього офіцерського складу; Закарпатська область – 8 представників середнього офіцерського складу);
- Два сфокусованих групових інтерв'ю з дільничними (Одеська область – 8 представників середнього офіцерського складу, Закарпатська область – 8 представників середнього офіцерського складу);

- Два сфокусованих групових інтерв'ю з представниками громадських організацій, що працюють в сфері захисту прав ромського населення (Одеська область – 6 осіб, Закарпатська область – 7 осіб)
- Два глибинних інтерв'ю з ромськими жінками;
- Два глибинних інтерв'ю з ромами з числа внутрішньо переміщених осіб.

В цілому в дослідженні взяли участь 46 чоловіків і 30 жінок. Дослідження було проведено в період з листопада 2016 року по травень 2017 року.

Наведена методологія дозволила отримати зріз якісних даних щодо рівня безпеки ромського населення в Україні. Отримані дані продемонстрували окремі прояви випадків порушення прав ромів з боку поліції, місцевого населення, виявили загрози соціального характеру. Суб'єктивне сприйняття проблеми безпеки дало відповіді на питання: що, перш за все, роми сприймають як джерело загрози для себе, як це проявляється, що вони роблять, щоб усунути / зменшити ту чи іншу небезпеку, до кого звертаються за допомогою і т.д. Також якісні методи дозволили подолати закритість таких цільових груп, як роми і поліція, і тим самим сприяли зменшенню формальних, нещирих відповідей в ході дослідження. Крім того, проект мав на меті отримання даних з вкрай маловивчених питань, таких як сприйняття безпеки ромськими жінками та внутрішньо переміщеними особами з числа ромів. Через нестачу інформації зробити це за допомогою кількісних методів було б вкрай складно.

Однак дана методологія не дозволила виявити масштаби існуючих загроз для ромського населення. Також якісне вивчення проблеми не надало можливості проаналізувати ступінь впливу різних чинників на сприйняття безпеки. Разом з тим, отримана інформація є гарною підставою для подальшого кількісного вивчення даної теми.

Загальне сприйняття безпеки ромського населення

Цінність безпеки багато в чому залежить від умов, в яких перебуває суспільство на момент її оцінки і тих ризиків, які існують по відношенню до неї. Соціальне неблагополуччя, війна, політична криза можуть значно загострювати значення безпеки для громадян у той чи інший період життя. На сьогоднішній день Україна якраз знаходиться на такому етапі, коли безпечне існування стоїть практично на першому місці серед інших цінностей людини. Однак аналізуючи загрози для безпеки ромського населення, слід зазначити, що тут спостерігається набагато більше труднощів, усунення яких, на жаль, відбувається вкрай повільно. Це стосується і дискримінації ромів, і мови ворожнечі відносно них, і стереотипних уявлень поліції про криміналізацію ромської національної меншини. Більш докладно про це йдеться в наступних розділах звіту, тут же коротко представлена загальна оцінка рівня безпеки на думку всіх опитаних груп. Також розглядаються найбільші загрози, які відчують представники ромської національної меншини, і ставлення до найбільш резонансних випадків порушення прав ромів в Україні.

За словами ромів, **перебуваючи в своєму районі проживання, вони найчастіше відчують себе у відносному спокої**. Передусім, це пов'язано зі звичною атмосферою, розумінням загроз на даній території, знайомством з місцевим населенням і представниками поліції. Особливо це стосується людей похилого віку, які більшу частину часу перебувають вдома. Однак частина ромів все-таки вказують на те, що час від часу вони **відчують побоювання** щодо своєї безпеки. Найчастіше це проявляється при спілкуванні з поліцейськими, які не працюють в районі проживання ромів, а також при виїзді зі свого населеного пункту.

В нашому селищі люди [неромської національності] ставляться до нас нормально. А ось в інших районах виходиш, або в іншому місті, вже до нас таке неприємне ставлення. Ось навіть в транспорті їдеш, і відчуваєш себе некомфортно через те, що ти циган. Або лякають - ось цигани, бачите? Дітей нами шугають. Це не нормально¹⁶.

Іноді ось буває страшно, що міліціонери прийшли. Чому? Що трапилося? Ми ж нічого не зробили. Чому ви прийшли? Ми просто боїмося за себе, за...

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

¹⁶ Цитати наведені дослівно з максимальним збереженням лексики і манери мови респондентів.

Мені некомфортно, коли до мене міліція підходить. Навіщо вона підходить? Чому до інших не підходить? Боюся, тому що від них всього можна очікувати!

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Однак найбільше занепокоєння у ромів викликають періодичні **резонансні порушення їх прав з боку населення і влади, в тому числі поліції**. Одними з наймасштабніших конфліктів стали **події в селі Лощинівка Одеської області** в серпні 2016 року¹⁷. Внаслідок підозри представника ромської національної меншини в зґвалтуванні 9-річної дівчинки місцеві жителі виселили з села все ромське населення. **Будинки ромів були зруйновані**, родини з дітьми втратили житло та майно, яке не змогли забрати з собою. За словами ромів, які взяли участь в дослідженні, такий випадок вкрай негативним чином позначився на ставленні до ромів в ряді інших населених пунктів по всій Україні.

Не дай боже в нас, в нашому районі такий випадок, то може бути нас теж звідти б викинули. Нас знають, де роми живуть, тому до нас відразу і прийдуть. В принципі ситуація може повторитися. Людина в агресії, тим більше це не одна вона, це збирається натовп людей. Всі по собі ситуацію міряють: у когось дочка, у когось внук. Вони під цю агресію потрапляють і можуть виселити людей, просто взяти і вигнати. Добре, якщо просто вигнали, але ж і прибити можуть. Самосуд можуть вчинити.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Постраждали невинні. Там були жінки у віці та діти. Залишили будинки. Чому міліція допустила, щоб постраждали ті, які невинні? Скоїв він злочин - нехай відповідає. Нехай його буде покарано! Чому інші повинні страждати? Забрали його. Нехай він сидить, нехай його карають. Ну а чому інші повинні залишати свої будинки і не повертатися? Вони як були одягнені, так і пішли. Вони навіть речі свої не змогли позабирати. Вони пішли, в чому були. У оберемок дітей і пішли. Виходить, ні на кого розраховувати не можна, не захистять.

Я спілкуюся з багатьма. З людьми з різних міст. Ось Хмельницький, тобто дуже далеко, навіть там циган із сіл хотіли виселити. Через цей один випадок. Роми запитують: ми при чому? Ми тут живемо вже стільки років! Наші діти тут вирости. Чому така несправедливість? А люди кажуть, це ж ваші цигани. Які наші? Мої – це син, дочка, онуки. Ось рідна душа. Всі цигани ж не родичі і відповідати за всіх не повинні.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Правозахисники підтверджують, що випадок в Лощинівці не єдиний і насправді згодом багато в чому він став каталізатором активних протиправних дій українських громадян по відношенню до ромів. У квітні 2017 року відбулося

¹⁷ http://news.liga.net/news/politics/12411352-selsovet_v_loshchinovke_diskriminiruet_romov_ombudsmen.htm

примусове виселення ромської громади в Києві в районі Березняків¹⁸. Через погрози людей в масках роми були змушені залишити табір, який потім згорів. У Харківській області в селі Шелудківка з кінця 2016 року спостерігається небезпечна ситуація: місцеві депутати спільно з жителями також **піднімають питання вигнання ромів з села** через низку крадіжок, в яких підозрюють представників ромської національної меншини¹⁹. Ще в одному селищі Харківської області – Вільшанах – в травні 2017 року мав місце **етнічний конфлікт** з місцевим депутатом, в результаті якого **декілька ромів були поранені, а один загинув**²⁰. Розслідування всіх зазначених випадків затягується і, на думку представників громадських організацій, ведеться вкрай неефективно.

Якщо раніше ми могли сказати, що в Одеському регіоні було все досить таки спокійно і нормально, не гірше ніж в інших областях, регіонах, то зараз тут найгірше.

Тому що в будь-який момент може статися варіант цієї Лощинівки, скільки ми раз сьогодні це згадували. Такого не повинно відбуватися. Ця ситуація настільки підірвала роботу, яку ми робимо кожен день. Намагаємося робити щось хороше не тільки для ромів, а й взагалі в цьому регіоні. І ми намагаємося показати і місцевому населенню, і місцевій владі, що ми такі ж, як і всі інші. Ми намагаємося довести, що ми нормальні. Так ось все, що робилося - за день бац, і зникло. Ось настільки це хитко. Ось такий рівень безпеки. Тому в Одеському регіоні дуже погана ситуація. Воно начебто і немає загроз ніяких. Ніхто нікому не загрожує. Але бездіяльність влади ...

Бездіяльність - це найгірше. Вони не бачать наслідків того, що вигнали людей ... Я прийду до вас сьогодні додому і скажу - ви тут не живете. Ви мені не подобається, тому що хтось із ваших родичів щось накоїв. Все. Ви залишаєтеся на вулиці. Причому це масово. Це ціла вулиця. Це 21 особа. Влада не виступила офіційно. Чи не вибачилася.

Чи не вжила жодних заходів. Житло ніхто не думає нікому надавати. У моїй присутності сільський голова і депутат приймають рішення офіційно, що ви тут не будете проживати, і назад ви не повинні повертатися. Це нормально? Взагалі це адекватні люди? Про яку безпеку ми можемо говорити?

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Важливою складовою оцінки таких загроз є інформація про настрої українського суспільства щодо таких випадків. Так, в 2016 році соціологічне дослідження, присвячене темі прав людини, на жаль, показало, що практично **кожен другий житель України в тій чи іншій мірі виправдовує погроми ромського населення в селі Лощинівка**. 16,7% опитаних відповіли, що «жителі села вчинили правильно, так і слід робити завжди», тобто повністю виправдали самосуд. Ще 31,9% вказали, що «в цілому це неприпустимо, однак в даному випадку виправдано, тому що, за свідченнями жителів, деякі цигани займалися наркоторгівлею та іншими кримінальними діями при бездіяльності поліції». Тільки

¹⁸ <https://hromadske.ua/posts/u-kyievi-stalasia-pozhezha-na-terytorii-taboru-romiv>

¹⁹ <http://legalspace.org/ua/biblioteka/korisni-poradi/item/8890-predotvratit-loshchinovskij-stsenarij-pravozashchitnaya-delegatsiya-posetila-selo-sheludkivka>

²⁰ <http://www.mediaport.ua/v-harkove-romy-piketirovali-oblastnuyu-prokuraturu>

27,6% населення України відзначили, що *«це абсолютно неприпустимо, за вбивство повинен відповідати винуватець, а не вся громада»*. Решта не змогли відповісти або нічого про це не знали.²¹

Цілком логічним відображенням вищеписаної позиції українського суспільства є думка поліцейських в Закарпатській і Одеській областях, які в більшості своїй також не вважають, що у ромського населення є якісь загрози своїй безпеці в Україні. Найбільша кількість відповідей співробітників поліції зводилася до того, що **ромське населення швидше саме по собі** становить загрозу для безпеки інших жителів України.

Більше страждає біле населення від ромів, ніж самі роми.

Не було ситуацій особливо, коли ромам щось загрожувало. Одне ДТП, але це не пов'язано з національністю. Навпаки їх методи вирішення проблеми зазвичай викликають побоювання на рахунок безпеки решти населення. Вирішують все разом, табуном. Якщо українець в чомусь винен, що його просто там затопчуть всі разом.

З фокус-груп з поліцейськими, Закарпатська область

У частині районів міста саме роми створюють криміногенну обстановку.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Не стикались ми з ситуаціями, коли були злочини проти ромів за національністю. Їм нема чого боятися, треба просто нормально жити.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Щодо думки поліції про події в селі Лощинівка, ситуація виглядає дещо краще. Так, **більшість співробітників схильні до засудження як дій місцевого населення та влади, так і поліції**, яка порушила закон, не вживши заходів для протидії агресивній поведінці жителів по відношенню до ромів.

Це була халатність з боку поліції, поліцейські не можуть сприяти правопорушенню. Ми не можемо йти проти закону. Своїми діями поліція подала поганий приклад. І тому народ може вчиняти так і далі. Нам їх складніше буде вже зупинити надалі.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

²¹ Загальнонаціональне соціологічне дослідження "Права людини в Україні" було проведене з 22 жовтня по 6 листопада 2016 року Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва та фірмою "Юкрейніан соціолоджі сервіс" на замовлення Програми розвитку ООН в Україні та у співпраці з Центром інформації про права людини і Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Всього було опитано 2002 респондента по всій території України, крім окупованої частини Донбасу і Криму. Похибка не перевищує 2,2%.

Винен був один ром, а виселили цілий табір. Не може весь табір відповідати за дії однієї людини. Це не правильно. Винного потрібно було карати.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Разом з тим слід зазначити, що вказана позиція більшою мірою характерна для патрульних поліцейських, ніж для дільничних. Останні в меншій мірі займали позицію засудження, більше посилаючись на незнання «*як ситуації в цілому, так і окремих подробиць події*».

Я не можу оцінити, поки не знаю даних. Я не засуджую їх, бо бачив окремі відеокадри. Не знаю, що там точно було. Наші ЗМІ не завжди виносять 100% правдивої інформації. Не знаю, не хочу це знати. Це страшна справа. Що вони там до тих пір витворяли в цьому селі чи після, я не знаю.

Треба розібратися, що ці роми робили до цього моменту. Треба вивчити цю ситуацію. Один ром зробив - нехай відповідає. Є й білі таке роблять, є різні ситуації. Є вбивства, є і пограбування, але треба розібратися, як ці роми себе поводити до цього і як після, як вони живуть зараз. Може, вони і до цього витворяли.

З фокус-груп з поліцейськими, Закарпатська область

Основні прояви порушень права ромів на безпеку

Основними сферами життя суспільства, в яких виявляються систематичні порушення права ромського населення на безпеку, є: правоохоронна та соціальна сфери, а також сфера охорони здоров'я.

Варто зазначити, що **в правоохоронній сфері** найбільш розповсюдженою практикою є робота поліції, заснована на **виділенні ромів у якості потенційних злочинців**. Етнічний профайлінг щодо ромського населення проявляється по-різному, починаючи від збору даних про громадян з числа ромської національної меншини, включаючи необґрунтовані перевірки документів у громадських місцях, і закінчуючи застосуванням насильства для визнання ромами своєї провини.

Найчастішими виявами профайлінга, за словами ромів, є **необґрунтовані перевірки документів в громадських місцях**²². Причина зупинки, як правило, не пояснюється. Перевіряють зазвичай на ринках і вокзалах - в місцях великого скупчення людей. При цьому під такі перевірки підпадають, в основному, тільки представники ромської національної меншини. За словами опитаних, вони змушені завжди носити з собою документи, щоб уникнути подальших проблем з поліцією.

Коли їдеш у поїзді, є закон, що потрібно показувати паспорти. Але закону, щоб ти, коли виїжджаєш в місто або деінде, повинен мати при собі паспорт, немає! У нас немає паспортного режиму! Не треба співробітникам поліції показувати паспорт, цього не потрібно. Але вони вимагають, тому що національність у нас така.

З інтерв'ю з ромською жінкою, Одеська область

Приїжджаєш коли на ринок недалеко від Одеси, завжди підійдуть документи запитати. Ні до кого не підійдуть, стоять собі осторонь. Тільки бачать, що циганка - відразу ж. І так кожен раз!

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

²² Законні причини перевірки документів перераховані в статті 32 Закону України «Про Національну поліцію».

1. Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

- 1) якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- 2) якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- 3) якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом або в місці здійснення спеціального поліцейського контролю;
- 4) якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;
- 5) якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;
- 6) якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.

В ході дослідження поліцейські підтверджували таку практику щодо ромів, виправдовуючи свої дії досвідом роботи.

Це більше в місті біля ринків перевіряти їх треба, щоб вони розуміли, що за ними спостерігають, щоб не крали.

Ми змушені звертати на них увагу. Ринок - дуже специфічний район. Хтось новий, відразу треба його перевірити, хто такий.

З фокус-груп з поліцейськими, Одеська область

Вони постійно жебракують або крадуть. Щось пропало в громадському місці – 100% це зробив ром. У Мукачево багато таких випадків. До того ж дітей дурять, виманюють у них гроші.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Неоформлені затримання і доставлення²³ до поліцейських станцій, коли такі дії жодним чином не зафіксовані документально, хоч і стали більш рідкісним явищем, але продовжують практикуватися і на сьогоднішній день. Загалом в якості причини доставлення до райвідділу поліцейські називають встановлення особи затриманого. При цьому часто це ніяк не пов'язано з будь-яким адміністративним правопорушенням з боку рома або з підозрою в скоєнні злочину.

В мене було раз. Я йшла з базару. Купила продукти. Йшла пішки. Тут під'їжджають даїшники і забирають мене в машину. Ще й з пістолетом. Я що, вкрала або вбила когось? Сідайте в машину. Як вбивцю! Протримали цілий день голодну [в поліцейській дільниці] і відпустили додому. Нічого не пояснили.

²³ Законними вважаються адміністративні та кримінальні процесуальні затримання. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення затримання допускається з метою: припинення адміністративних правопорушень; коли вичерпано інші заходи впливу; встановлення особи; складання протоколу про адміністративне правопорушення при неможливості його складання на місці вчинення правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим; забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення. Затримання особи може тривати не більше 3 годин. Особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, має право: ознайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржувати постанови по справі. Що стосується підстав для кримінального процесуального затримання відповідно до Кримінального процесуального кодексу України уповноважена посадова особа має право без рішення слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час скоєння злочину або під час замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця людина тільки що скоїла злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Термін затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 години з моменту затримання. Уповноважена посадова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, свідчення або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені Кодексом.

У поліції є таке, що не сподобався ром – забирають. Вони не пояснюють, на якій підставі. З якої причини. За що затримали. При цьому нічого не знаходять звичайно ж.

Що можуть знайти? Телефон? Грошки? І все, що знаходять – забирають. А саму людину тримають, а з якої причини – сказати не можуть. Якщо прийдуть родичі, щоб забрати, вони попросять 100-200 гривень або скільки, не знаю. Вони ж самі ставлять цітники. Родичі заплатять. А за що заплатять – бог його знає. Ця людина нічого не зробила. Не вкрала. Не образила нікого.

З фокус-груп з ромськими жінками, Одеська область

Перебування в поліцейській дільниці часто супроводжується різноманітними проявами психологічного насилля – погрозами, залякуваннями, образами. Рідше застосовується фізичний вплив незаконного характеру. За словами ромів, це може бути тривале утримання в непристосованих для цього приміщеннях; неможливість сходити в туалет, поїсти, попити; занадто довге перебування в наручниках і так далі. Кілька чоловіків також говорили про те, що поліцейські їх били. Ромські жінки про застосування побоїв у їх відношенні не повідомляли.

Кажуть мені, якщо ти не зізнаєшся і не заплатиш гроші, ми тобі щось підкинемо. Ти будеш сидіти. Тебе судитимуть. Погрожували, ми будемо вибивати з тебе свідчення.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Я, якимось, сперечатися з ним почав, питати, за що затримали. Говорив, що скаргу на нього подам. Він у відповідь на це мене і вдарив кілька разів у груди.

З фокус-груп з ромськими чоловіками, Закарпатська область

За словами поліцейських, вони не можуть застосовувати до затриманих громадян, в тому числі і до представників ромської національної меншини, незаконний фізичний або психологічний вплив, тому що це відстежується і заслуговує кримінального покарання.

Ніякі до них протиправні дії не застосовуються, все згідно чинного законодавства. Якщо це затримання, буває, застосовуємо спецзасоби, але тільки в рамках встановлених нормативів. Може бути, роми про наручники говорять, як про незаконний вплив? Так їх попереджають про це.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Разом з тим слід зазначити, що поширені раніше **затримання для проведення дактилоскопії** ромського населення практично припинені. Відбитки пальців знімаються тепер виключно в разі оформлення затримання за підозрою у скоєнні злочину.

Якщо говорити про **збір даних щодо ромів**, він все ще має місце в роботі дільничних поліцейських. Хоча збір такої статистики не передбачений жодним

нормативно-правовим документом, який регламентує роботу правоохоронних органів, і є протизаконним та дискримінаційним, так як основною характеристикою в даному випадку виступає етнічна приналежність²⁴. Більш того, в основному, це ініціатива самих співробітників. Про розпорядження начальства збирати інформацію щодо ромів було озвучено тільки одним поліцейським в Одеській області. За словами співробітників поліції, існує єдина база даних – АРМОР, куди заносяться дані про свідків, затриманих і підозрюваних осіб. Що стосується будь-яких додаткових даних, то частіше за все, це якась інформація, що залишилася з тих часів, коли практика перепису ромів була широко застосовувана в поліції. Якщо говорити про статеву приналежність осіб, що заносяться в подібні бази даних, вони поповнюються відомостями як про ромських чоловіків, так і про жінок. На сьогодні в деяких поліцейських дільницях подібна база даних може поповнюватися час від часу, в інших – дільничні не вбачають в цьому необхідності.

Так, папочку завів для себе. Там фотографії, прізвища, адреси. Всі цигани під список, всіх знаємо, де, хто, як живуть. Якщо нові приїжджають, просто додаю. Профілактику роблю.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Також роми вказали на зменшення частотності **відвідувань їх за місцем проживання з метою огляду чи обшуку будинків** без відповідних судових постанов²⁵. Поліцейські в основному приходять за підозрою ромів у вчиненні будь-якого злочину. За словами ромів, в більшості випадків вони поведуться чемно і без дозволу в будинок не заходять. Роми, які проживають в таборах, відзначили, що бачать поліцейських там взагалі вкрай рідко. Ніхто не патрулює їх вулиці, не кажучи вже про те, щоб обходити будинки і цікавитися проблемами ромів, в тому числі пов'язаними з безпекою в районі. Це також позначається на сприйнятті своєї безпеки з боку ромів, які змушені або миритися з будь-якими загрозами, або вирішувати їх самостійно.

Це часто бувало. Могли зайти нахабно. Чи не постукати, а в нахабну зайти. Особливо часто це траплялося перед новим роком. Коли свята йдуть – зайти до циган потрібно їм обов'язково, навіть п'яні. І починали, що дітей малолітніх ображати, що жінок у віці. І питали, нецензурно запитували, де у вас гроші. А то ми зараз ваших мужиків поб'ємо! Це часто бувало таке. Але якось наші цигани вже більш

²⁴ Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази даних по наступним особам: особам, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу; особам, які вчинили кримінальні та адміністративні правопорушення; обвинуваченим, акт про обвинувачення щодо яких направлено до суду; підозрюваним, обвинуваченим (підсудним) особам, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду; безвісти зниклим; особам, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію в зв'язку з хворобою або неповноліттям; особам, затриманим за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання за дорученням органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт); особам, які вчинили адміністративні правопорушення, за якими провадження у справі здійснюється поліцією; особам, які вчинили зареєстровані кримінальні та адміністративні корупційні правопорушення; іноземцям та особам без громадянства, затриманим поліцією за порушення певних правил перебування в Україні.

²⁵ Поліцейський може потрапити в житло або з дозволу особи, яка там проживає, або за постановою суду. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» він також може проникнути в житло або інше володіння особи без вмотивованого рішення суду тільки в невідкладних випадках, пов'язаних з:

- 1) врятування життя людей та цінного майна за надзвичайних ситуацій;
- 2) безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у скоєнні злочину;
- 3) припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні.

грамотними стали, може ще якісь причини, але це припинилося. Вже не чинять такого свавілля.

З інтерв'ю з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Однак, за словами декількох поліцейських, **відвідування ромів за місцем проживання – це необхідна профілактика різноманітних злочинів** в районі, тому вони це роблять регулярно.

– Обходимо будинки. Просто заїжджаємо, якщо знаємо, що в цей будинок, наприклад, часто приїжджають нові роми, змінюються сім'ї. Заїхали, дізналися хто це, галочку поставили і все.

– Огляд житла проводите?

– Ні, просто розмовляємо.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

В основному зменшення незаконних дій з боку поліції всі цільові групи пов'язують з реформуванням правоохоронних органів, а саме з переатестацією дільничних, а також набором та навчанням нових патрульних поліцейських.

Нова поліція вже не робить так. Нова поліція, якщо зупиняє, то тільки, якщо ти порушив.

З інтерв'ю з ромом, Закарпатська область

Одне мене тішить з новою поліцією – це те, що якщо ти нічого не порушуєш, то він до тебе не підійде, будь ти на автомобілі або пішки йдеш. Дотримуються закону.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Однак, не дивлячись на реформи, досить **поширеною**, а іноді і єдиною **причиною контактів** поліції з ромським населенням **все ще залишається вимагання грошей**. Так вважають як роми, так і правозахисники. За словами останніх, поліцейські користуються правовою неграмотністю більшості ромів і вимагають гроші в обмін на припинення незаконних дій щодо них – таких як неоформлені затримання, взяття під варту, підкидання заборонених речовин, вилучення водійського посвідчення, звинувачення в якомусь злочині і т.д.

Затримали нас на ринку, повели у відділок. Документів немає. Сиділи ми, поки не додзвонилися вони до нашого старости, який сказав, що знає нас і попросив відпустити. Але при виході зажадали з кожної людини по 100 рублів. Я сказала: я тобі нічого не дам. В мене немає. За що тобі давати? І нас відпустили. А так, якби не староста, то довелося б заплатити, і точно не по 100 рублів.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Ось припустимо два-три дні тому я йшов додому, поліція зупинила, почала шукати по кишенях документи. Хоча в мене документи всі зроблені. Поки лазили по кишенях, підкинули фен. Це наркотик. Речовина така. Я за це заплатив півтори тисячі гривень. Я охоронцем працював, і є свідки, що я працював. В мене дочка хвора. А мені довелося таку суму віддати, ні за що!

Затримують, 3-4 доби посидимо і випустять. Поки батьки не прийдуть і не заберуть. Але, в принципі, хочеться вийти звідти, щоб не били, не чіпали, тому і несемо гроші.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Дослідження також виявило значну кількість загроз безпеці ромського населення **в соціальній сфері**. Серед них одне з ключових місць посідає **збільшення кількості малозабезпечених ромів**, що може призвести до соціальної нестабільності та зростання напруженості в місцевих громадах. Головною причиною такої ситуації є відсутність основного місця роботи у більшості з них, а отже не постійний дохід від тимчасових видів заробітку.

Йдуть працювати на будівництво. Безвихідь. І просити гроші. Усе. Це дві роботи, які цигани можуть на даний момент собі дозволити. Більше прожити нам ніяк. І прогудувати дітей ніяк. Йдуть працювати підсобниками куди-небудь. Хто візьме, хто не візьме. Взимку тепер ще холодно. Працювати важче, та й на обігрів кошти потрібні.

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Навіть якщо захоче молодь піти на роботу, дуже складно влаштуватися. Чому? Тому що в них немає освіти, малограмотні. І вони не можуть піти кудись влаштуватися. Без документів знову ж деякі. А ті, які відучилися, не можуть зі слов'янами змагатися, візьмуть точно не цигана. Саме це ось насторожує. Що ж буде молодь робити? Є страх, що діти – це майбутнє, але вони не можуть самі себе забезпечувати ... тому що цигани. Більшість не вважає циган за людей.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Внаслідок низького матеріального статку родин багато ромів, особливо ті, що проживають в таборах, час від часу стикаються з труднощами в **задоволенні базових потреб**, таких як їжа, одяг, тепла оселя і т.п.

Бувають дні, коли не вистачає грошей на їжу. Було таке, що мої діти мало не шаталися. Я добу не їла, з голоду вмирала. Коли сніг або дощ – роботи немає, грошей немає. Люди допомагали кілька разів, коли дуже важко було.

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Одна родина ромська живе на те, що їм в церкві дають – дві буханки хліба. Два рази на тиждень вивозять сміття, вони йдуть на смітник і там шукають цей металобрухт, продають його. Ось це їх заробіток. У церкві вони прибирають. І як їм жити далі? Це дуже серйозно.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

За словами представників громадських організацій **відсутність перспектив заробітку може провокувати ромів на участь в незаконних видах діяльності**, що тягне за собою відповідні загрози.

Перспективи на 17-й рік взагалі трохи похмурі. Вчора, наприклад, вкотре в новинах передавали, що знов піднімуть тарифи на світло, газ, плюс продукти харчування і так далі. А роботи немає. Роми – це найвразливіша група. І якщо в Одесі ті, хто живуть, вони можуть ще якось крутитися, тому що велике місто, в якому можна вижити якось. То в маленьких містах, де роми займаються або горіхами, або збором металобрухту, маргіналізація найсильніша. І тому молодь, яка хоче якось жити, вона йде і втягується в криміналітет. Потім ЗМІ знову говорять, що роми скоїли той чи інший злочин. І народ може підніматися проти ромів. Коли в країні є економічна стабільність, то багато таких асоціальних речей, вони згладжуються. Чим багатше народ живе, тим більше способів заробити. А чим бідніше, то роми перші відчують на собі цю справу. Далі може бути ще гірше, тому що у деяких перспектив взагалі немає.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Бідність, а також байдуже ставлення місцевих органів влади до вирішення проблем в місцях компактного проживання ромів спричиняють для останніх **труднощі в доступі до питної води, електрики, опалення, вивозу сміття та інших побутових потреб**. Багато в чому це становить небезпеку для життя і здоров'я людей.

Електрична лінія у нас така погана, що взагалі. Трохи вітру – відразу обривається. Там діти бігають. Якщо наступлять на дроти або ще що-небудь. Хто за це відповідає? Ніхто, тільки батьки.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Можуть бути загрози здоров'ю. Пам'ятаю ситуацію в одному з таборів. Через відсутність води була епідемія гепатиту. Просто через те, що не було достатньої кількості водних точок. Може бути медична загроза і через відсутність елементарних санітарних норм проживання. Те, що місцева влада не звертає на це уваги. Сьогодні одна людина мені розповідала, що стовп стоїть у кварталі, який вже прогнив. Дерев'яний. А влада не хоче міняти на бетонний. А діти граються. Він може обірватися разом з дротами. І будуть проблеми.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

У багатьох проводка не дозволяє безпечно опалювати та освітлювати оселю. До того ж, у багатьох все з дерева, картону, легкозаймистих матеріалів. Вони запросто можуть згоріти, як пил. Вони цього не розуміють або не хочуть розуміти. Заснули і не прокинулися. Але знову ж таки, запустити туди електрика, сказати, піди, подивися, він скаже – я до циган не піду.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Роми, що мешкають в сільській місцевості, також скаржаться на **травмонебезпечні дороги, неосвітлені вулиці, відсутність дитсадків та шкільних установ в пішій доступності**. Такі чинники становлять значну небезпеку для життя і здоров'я місцевих жителів, та, понад усе, це стосується дітей.

Там дорога вся в величезних ямах, діти бігають, вже були випадки, коли падали, ламали хто руку, хто ногу. Ходимо, говоримо, просимо, за 13 років так і не вирішилась проблема, а тільки погіршилась.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Показовим є те, що погана інфраструктура та обмежений доступ до комунальних послуг зосереджені в основному на тих вулицях міст і сіл, де в переважній кількості проживають саме роми. За словами правозахисників, місцева влада часто економить на створенні комфортних умов проживання для них, адже, як правило, вони не вміють грамотно відстоювати свої інтереси.

Асфальт можуть класти в селі, а в той провулок, де живуть роми, можуть не прокласти.

Буває, що компактно живуть три, чотири, п'ять будинків. Є й цілі квартали, кілька вулиць. Як правило, в цих районах умови життя гірші, ніж на інших вулицях або в інших районах. Проблеми з освітленням є, проблеми з водою, з вивезенням сміття. В

даному випадку місцеві органи влади, скажімо так, проявляють непряму дискримінацію. Начебто вони нічого такого не роблять, але вони своїми діями не забезпечують безпеку ромів.

З фокус-груп з правозахисниками, Закарпатська область

Однак така ситуація спостерігається не всюди. Завдяки діям громадських організацій, а також самоорганізації ромських громад в деяких поселеннях вдалося досягти значного поліпшення якості життя. За словами ромів, активно це стало проявлятися впродовж останніх 2-3 років.

Нам нарешті провели електрику, ми дуже раді. Хоча зараз ми добиваємося того, щоб зробили роздільні лічильники, тому що так доводиться платити набагато більше, ніж ми споживаємо.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Буває, звичайно, що нас не чують, доводиться постійно просити, скаржитися, вимагати, показувати. Громадська організація, якщо вона займається правами ромів, обов'язково повинна мати юриста, тому що з державою тільки в письмовому вигляді потрібно спілкуватися і юридично обґрунтовано доносити свою позицію.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Ключовою загрозою **в сфері охорони здоров'я** можна назвати обмежений доступ ромів до медичної допомоги в Україні. Відсутність такої допомоги може призвести до поширення інфекційних захворювань, використання неперевічених методів лікування, відсутності інформації про профілактику, протікання та лікування хвороб, а також до збільшення кількості ускладнень і летальних випадків в ході захворювань. За словами представників ромської національної меншини, багато в чому складнощі в отриманні медичних послуг пов'язані з **вимаганням грошей в якості оплати** за медичні послуги.

Гроші є – вилікуємо. Грошей немає – не вилікуємо. Ось як нам лікарі кажуть!

В них таке ставлення до нас упереджене, що ми багаті, тільки прикидаємося бідними. Вони вважають, що, може ми і виглядаємо бідно, але гроші точно водяться. Мені так один лікар і говорив – та щоб у циган і грошей не було? Не може такого бути!

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Поїхали ми до моєї сестри. Виносить вона пляшку вина. Стіл поставили. Треба випити. Відкрити пляшку вина нічим. Взяв син, 24 роки, пляшку. Ось цю пробку бив, бив, горло ламається, і пляшка летить. Всі вени собі порізав. Тече кров, прямо не капає, а тече. Як з крана. Забрали його в машину. Я падаю. Я не знаю, як мене підняли. Кричу – зупиніть кров. А лікар, сволота, підходить і каже мені – а у вас гроші є? Я кажу, привезуть гроші. Дитина стікає кров'ю. А я якраз від сестри без грошей була. Я кажу: є, допоможіть. А він – ану покажи мені гроші. Я як почала кричати. Я кажу – зараз міліцію викличу! Бери дитя, зупини кров, потім я тобі заплачу. І коли привезли гроші – він зупинив цю кров. Але поки не дали йому, він нічого не робив. Ось так ось. Я думала, що сконаю.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Крім того, для низки населених пунктів в обох областях **складним є доступ до лікаря або лікарні**. Найчастіше це пов'язано з віддаленим територіальним розташуванням та/або поганим транспортним сполученням з тими населеними пунктами, де можна отримати медичну допомогу.

У нас в селі немає ні медичного лікаря, ні фельдшера. Найближчий – приватний. Він знаходиться в іншому селищі. Треба їхати тільки в обласну лікарню. На машині їхати 10 хвилин, на маршрутці 20, але вона ходить раз в 2 години.

З інтерв'ю з ромською жінкою, Одеська область

Виклик та приїзд швидкої до багатьох населених пунктів в області також може забрати більше години часу. При цьому частина ромів змушена до останнього відмовлятися від таких послуг, тому що за них також необхідно платити.

У чоловіка стався обширний інфаркт міокарда. Ми теж викликали швидку. І чекали її півтори години. Неодноразово набираєш її, а вони тобі – зараз приїдемо. Поки вони доїхали, у нього стався цей напад. Тобто людині погано. Поїхала я з ним в лікарню, і в першу чергу було питання – у вас гроші є? А в мене на той час гроші були. Я ці гроші витягла і кинула в морду цього лікаря. Хоча я настільки спокійна і адекватна людина, я дістала ці гроші і так в морду йому сунула. Кажу – візьми, ти давала клятву Гіппократа. Вона побачила, що гроші є, і швиденько все зробила. А якби я не взяла ці гроші? Не було б їх у мене. Що б сталося?

У мого чоловіка теж якось серце прихопило. Знаємо, що швидкі не доїжджають, пішли пішки з ним вночі в лікарню. А грошей у нас не було. Він перед ними падає, вмирає, а вони кажуть, там немає нічого, а потім – гроші у вас є? Я зняла каблучку з пальця останню і віддала. І кажу – рятуй нас. Вона взяла каблучку. Півгодини її не було. Вона пішла перевірити золото чи ні. Перевірила, а він тут помирає. Як прийшла – 10 хвилин і вона його підняла. Немає грошей – золото знімай. І людина змушена дати, інакше помре.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Окремо піднімалась тема **дорожнечі більшості ліків**, та **необхідності платити за низку діагностичних процедур**. Через низький матеріальний статок для частини ромів дотримання необхідного лікування є вкрай складним, що може призвести до погіршення стану здоров'я хворих.

Ліки дорожчі від золота. Зараз таблетки коштують 20-30 гривень, це тільки одні таблетки. В мене он четверо дітей захворіли. І думаєш, де взяти гроші? Добре, що 2 сини працюють. В однієї дитини порок серця, постійно таблетки потрібні. Поїхали і купили. А якби не було за що купити?

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Все це часто ускладняється дискримінаційним ставленням медичних працівників, що проявляється в **ігноруванні проблем пацієнтів або в небалому наданні послуг**. Також складнощі викликає відсутність документів, без яких ромам **доступна тільки швидка медична допомога** або звернення в приватні клініки, проте останні вкрай дорогі для них.

Кілька разів ми обговорювали цю ситуацію, що медики не поводяться з ромами належним чином. Ось у дитини температура 39, мама телефонує, просить приїхати. А лікар виписує по телефону таблетки від кашлю або застуди. Я приходжу туди –

дитина вже синя вся. Їдемо в лікарню, кладемо маму з дитиною. Потім з'ясовується, що до них майже не підходили. Через це у нас вже кілька смертельних випадків було. Ромські діти просто не отримують такого догляду, як інші.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

В плані доступу до медичних послуг у нас були випадки відвертої дискримінації. Жінку просто не хотіли оформляти в лікарню. Сказали, нехай вона вдома доживає. Так, вона помре, і навіть розтин не робитимемо. Поставимо на папірці який-небудь діагноз і все. Але потім, коли туди їздили, просили, кричали, що будемо дзвонити в МОЗ, і будемо тиснути на них, її все-таки взяли в лікарню і допомогли. І такі випадки є. І іноді в лікарнях роми видають себе за молдаван, за болгар, щоб уникнути ось такої дискримінації.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Досвід взаємодії і ставлення поліції до ромського населення

Результати дослідження показали, що методи роботи поліції все ще продовжують бути першочерговими загрозами для безпеки ромського населення в Україні. Саме тому важливим для розуміння глибини означеної проблеми було визначити ставлення самих поліцейських до представників ромської національної меншини, їх досвід взаємодії та труднощі, з якими вони стикаються при роботі з ромським населенням.

Слід зазначити, що поліцейські Закарпатської області набагато частіше стикаються у своїй роботі з ромами. Виклики трапляються кожену зміну. За словами одного з правозахисників, це закономірно, враховуючи, що на Закарпатті розташовані 128 таборів. Разом з тим, в Одеській області все залежить від конкретного району. В області регулярні взаємодії з ромами мають місце в Ізмаїльському районі, а по місту - це Малиновський район. На іншій території області, за словами поліцейських, контакти з ромами не є постійними і можуть відбуватися раз на місяць або рідше.

Основними причинами контактів з ромами, за словами поліції, є їх затримання за статтями стосовно крадіжок, шахрайства, пограбувань та розповсюдження наркотиків. Крім цього, спільно з соціальними службами доводиться час від часу реагувати на невідповідні умови проживання та виховання ромських дітей. Це відноситься, перш за все, до бродяжництва, залучення дітей до жебрацтва, пропусків шкільних занять та необхідних щеплень. Також поліцейські на Закарпатті відзначають, що за останній рік зафіксовано більше звернень самих ромів за допомогою в поліцію. Про це ж говорять і представники громадських організацій в Одеській області.

Вони вже не йдуть бити сусідів, а звуть нас, щоб ми розбиралися. Вважаю це позитивним знаком, тому що виходить є якась довіра і це радує.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Стали звертатися вже в поліцію. Останнім часом громадські організації все-таки якийсь алгоритм дій вже подали їм. Навчили багатьох. І питання тільки в рівні довіри. Наскільки в тому селищі або в тому місті роми довіряють поліції і можуть туди звернутися. Проте, навіть якщо вони розуміють, що результату ніякого не буде, все одно викликають поліцейських. Знають, що хоча б зафіксувати потрібно порушення. Тому, останнім часом вони прислухаються до наших консультацій і намагаються звертатися.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Найчастіше роми звертаються зі скаргами на внутрішні сімейні суперечки, розгляди питань про повернення грошових боргів, крадіжку худоби і так далі. При цьому конфлікти відбуваються в основному між самими ромами. Періодично виклики стосуються також сімейного насильства.

Буває, що приїжджаємо, а вони там сваряться між собою щосили. Поки ми підключимося, вони вже все вирішили і говорять нам їхати. Ми ще зрештою і винні залишаємося.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Якщо говорити про проблеми при спілкуванні з ромами, поліцейські обох областей називали **слабке знання своїх обов'язків і законодавства України**. У меншій мірі вказували на **незнання прав і засобів їх захисту**. Більш того, поліцейські відзначали, що робота громадських організацій, самої поліції з підвищення правової обізнаності дає свої результати – частина ромів наполягає на дотриманні тих прав при спілкуванні з правоохоронними органами, які не відомі пересічним громадянам України.

Кажуть, що вони не знають своїх прав! Вони відповідальності своєї не знають, що їм світить за те, що вони зробили. Права деякі з них добре знають, що їх треба на 3 години затримати і не більше. Мало хто знає, у кого ми знайшли заборонені речі, що ми повинні при 2-х понятих це зафіксувати. А ці знають, давайте мені понятих.

Ми роздавали брошури з правами людини під час затримання. В школах також розповідали дітям про права. Так що деякі роми непогано знають свої права.

З фокус-груп з поліцейськими, Закарпатська область

За словами поліції, відсутність правових знань в низці випадків може підкріплюватися **загальною малограмотністю ромського населення**, зокрема невмінням писати, читати, зв'язно пояснювати проблему, що в них виникла. В такому випадку процесуальні дії щодо ромів можуть сильно затягуватися і ускладнювати роботу поліції.

Не менш актуальну проблему, з якою стикається поліція при спілкуванні з ромами, становить **відсутність документів, що посвідчують особу**. На їхню думку, роми не хочуть отримувати паспорти, а деяких підозрюють навіть в умисному приховуванні наявності документа в силу того, що без нього дії поліцейських істотно обмежені. Вони не можуть встановити особу, не можуть оформити протокол адміністративного правопорушення, і, в більшості випадків, обмежені 3 годинами часу, через які вони повинні відпустити рома на свободу. Відсутність оформленої нерухомості або автомобіля також сприяє порушенню ромами законодавства в контексті виплати тих чи інших штрафів. За словами поліцейських, у ромів

посилюється почуття безкарності, тому що вони ігнорують всі штрафи і не бояться, що в них можуть щось забрати.

Більшість поліцейських також в якості проблеми вказали **агресивну манеру спілкування** з поліцією, яка часто ускладнюється присутністю великої кількості родичів і знайомих з боку затриманих або підозрюваних осіб ромської національної меншини. «Група підтримки» – саме так їх називають співробітники поліції – в основному значно ускладнює з'ясування обставин справи. Слід зазначити, що патрульні поліцейські в меншій мірі вказували на агресивність ромів при спілкуванні, ніж дільничні. Останні стикаються з цією проблемою набагато частіше.

Як набіжить група підтримки. Відразу причому. Звідки вони тільки беруться. І починається балаган. Жінки кричать, вимагають відпустити, проклинають. І відразу ж голосять, що затримали, тому що вони цигани. Типу тільки тому, інших причин немає, не бачать їх. В таких умовах важкувато працювати.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Для Закарпатської області характерною проблемою є також **мовний бар'єр**. Частина ромів знають тільки угорську мову і не розуміють українську або російську. В такій ситуації доводиться або звертатися до старости табору, де проживає затриманий, або шукати перекладача.

Дивіться, місцеві ужгородські вони вже знають українську в принципі, а ось в ужгородському районі – не знають. Вони українською дуже важко говорять, ось з ними складно спілкуватись.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Звернення до неформального лідера громади (по-іншому, їх можуть називати «баронами» або старостами) практикується поліцейськими і в Одеській, і в Закарпатській областях. Найчастіше, вони мають телефони один одного і, в разі якихось резонансних ситуацій, вони можуть зв'язатися для вирішення проблем. Однак, як відзначають поліцейські, це відбувається досить рідко і найчастіше їх взаємодія зводиться до пошуку конкретної людини в поселенні або дачі інформації щодо окремих обставин справи.

Стикаємося, але, в принципі рідко, вони, як сказано було, сміття з хати не виносять. А вже стикаємося тільки коли вони щось кримінального характеру, припустимо, вчинять. В основному, як і всюди, питання до барона, а він вже починає серед своїх з'ясовувати, що й до чого, а нам дає відповідь. Ну, як би сполучна ланка між нами і громадою.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

За словами поліції, в частині поселень неформальних лідерів громад взагалі немає, тому поліцейські контактують безпосередньо з ромами. Також мають місце

ситуації, коли такий лідер сам є злочинцем (тримає незаконний бізнес, займається вимаганням грошей у громади і т.п.) і до допомоги не залучається.

Важливо відзначити, що **загальне ставлення поліції до ромів можна оцінити більш як негативне, аніж нейтральне**. Особливо це стосується дільничних Закарпатської та Одеської областей. При висловленні своєї думки про ромське населення більшість з них продемонстрували **вкрай нетолерантну позицію**, а також постійно використовували **мову ворожнечі**.

Я задавався питанням: навіщо взагалі потрібні цигани? Ось в природі є тварини позитивні, є негативні. Так і тут. Роми як санітари, тому що зачищають сміття на вулицях, збирають металобрухт. Раз вони є, значить для чогось потрібні. Потрібен більший контроль над ними, може вони не такими вже й поганими будуть.

Роми – це діагноз. 1% лікується, але 99% – не лікується. Ви бачили, що люди з раку виходили? Чудо буває. Бог є, значить, є і диво. У них теж є нормальні, порядні, знаю двох або трьох, решта – хворі.

Їм потрібна держава автономна. РП – ромське поселення. Річку кілометр прокопати і буде в них там порядок. Правильно сказано за виховання, треба вчити, але я встану і все одно буду говорити, що це гени. Там роками їх переучувати треба жити нормально, як нормальні люди.

Я б так: посадив би їх на Титанік, 5 поверхів і в Індію відправив. Вони б там зрозуміли один одного. Що ті нічого не роблять, що ці.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

– Я б не пустив свою дочку з циганчам в одну школу!

– І я теж.

– І я категорично ні.

– А якби це була ромська дитина не з табору?

– Ні, ром є ром, хоч з Хрещатику.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

На думку дільничних, роми потребують більш пильного контролю з боку поліції. Це повинно проявлятися в перевірці їх документів, відстеженні нових приїжджих ромів, постійному обході їх будинків, проте ресурси на це значно обмежені, і тому практикуються такі заходи рідко.

Вони не хочуть з нами на контакт йти тому, що вони знають, що ми не просто так до них прийшли. В нас в певний період було, що щоденна була профілактика, так десь місяці зо два, вони вже зрозуміли, ми їх привчили. Приходили, перевіряли документи, переписували їх, ПІБ, запитували, чим займаються, де, що. Вони постійно світло крадуть. В певний період крадіжки були, кожен день реєстрація. Начальник сказав, перевіряти постійно. 2 місяці і маємо результат, зменшилися крадіжки. Всіх їх вже знаємо. Профілактика дає результати.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Разом з тим слід зазначити, що позиція патрульних поліцейських кардинально відрізняється. І хоча в цілому негативне ставлення до ромів зберігається, учасники інтерв'ю відзначали, що їх уявлення можуть бути спотворені через специфіку роботи.

Ми ж стикаємося в основному з неблагополучними категоріями населення, не тільки це ромів стосується. Виїзди у нас зазвичай до наркоманів, по сімейному насильству, злочинцям та іншим. Може серед ромів є і хороші люди, чесні, порядні, тільки ми цього не бачимо.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Також патрульні заперечували необхідність додаткового контролю щодо ромів. На їхню думку, це лише посилить напруженість між ромами і поліцією.

Чим більше щось здавлювати, тим сильніше злість у них буде, і більшу агресію вони будуть проявляти на той тиск, який буде робитися. З ними потрібно, як з іншими людьми. Надійшов виклик – прийшли, відреагували. Чи не надійшов виклик, хай собі і живуть, як всі інші.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

На мою думку, якогось контролю з боку поліції взагалі не повинно бути по ромам. Це неправильно. Якщо це не група якихось людей, які відсиділи певні терміни за якісь правопорушення, контролю бути не повинно. Виділяти групу за якоюсь ознакою і говорити, що всі ці люди повинні бути під контролем, неправильно. Тільки ті, які вже попадались за злочини.

З фокус-груп з поліцейськими, Одеська область

Загрози безпеці щодо ромських жінок і внутрішньо переміщених осіб ромської національної меншини

Загрози безпеці для ромських жінок і дітей

Дослідження показало, що думки цільових груп дещо відрізняються в питанні безпеки жінок. Так, ромські чоловіки не бачать якихось особливих загроз для жінок ромської національної меншини. На їхню думку, ромські жінки стикаються точно з такими ж небезпеками з боку інших громадян, поліції, державних структур, як і самі чоловіки.

У поліцейських немає різниці, можуть також образити або штовхнути. Вони не дивляться, що це жінка, вони дивляться, що вона циганка. Вони однаково ставляться, як до чоловіків, так і до жінок.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

У ромських жінок дещо інша думка з цього приводу. Стереотипні уявлення про них з боку поліції тягнуть за собою перевірки документів, затримання і необґрунтовані звинувачення в крадіжках, вимаганні, шахрайстві та інших правопорушеннях. Кілька жінок розповіли про випадки винесення вироку за жебрацтво та неналежне виховання дитини, коли за фактом цього не було. Також у якості прикладу наводилися ситуації, коли співробітники поліції навмисно провокували або створювали умови для того, щоб можна було оформити склад злочину щодо ромської жінки.

Йшла мама з дитиною. А міліція подумала, що вона ходить і просить милостиню. Хоча вона не ходила, а просто була у справах в лікаря і йшла додому. За що затримувати? Чому відразу жебрачка? Тому що в довгій спідниці? Чи тому що через ринок йшла?

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Був випадок на вокзалі, міліціонер дав копійки малому. Той хотів з братом в Сваляву поїхати. Дав копійки і сфотографував. Так судили маму потім, що дитина жебракувала і милостиню просила, дали 2 роки умовно. Ні за що!

Приходили до нас в табір співробітники соціального захисту разом з міліцією. Роздавали гуманітарку, взяли кілька свідочств про народження дітей. А потім справу відкрили про жебракування. Тобто на своїй машині приїхали, роздали одяг, а потім обставили це як жебрацтво. Двом жінкам дали по року умовно.

З фокус-груп з ромськими жінками, Закарпатська область

За словами правозахисників, такі випадки трапляються через оцінювання роботи поліції за показниками розкриття тих чи інших злочинів. Так, звинувачення ромських жінок можуть закрити показник роботи за статтею жебрацтва або, наприклад, крадіжки.

В цілому представники громадських організацій відзначали, що жінки є **більш вразливою категорією при отриманні тих чи інших послуг від держави** (медичних, соціальних, освітніх та інших), ніж чоловіки. Перш за все, це пов'язано з більш низьким рівнем освіти, в порівнянні з чоловіками, а, отже, із складнощами в ідентифікації порушення своїх прав і аргументації щодо їх захисту. Також, на думку правозахисників, це результат культурних особливостей ромського населення, в яких саме чоловік несе відповідальність за прийняття рішень в родині. Це проявляється в невпевненості жінок, коли вони змушені вирішувати якусь проблему самостійно.

З приводу жінок я думаю, їм складно, швидше за все, через ситуацію, що склалася всередині ромської громади, коли у жінки за фактом трошки менше прав, ніж у чоловіка. Так було завжди. Так склалося в суспільстві ромському, що жінка не може вирішувати якісь глобальні питання. Не може брати участь в якійсь бурхливій громадській діяльності. Тобто її місцем завжди були дім, кухня, діти. Все. Тому зараз, коли роми стають більш відкритими і інтегрованими в суспільство і коли приходить час вирішувати якісь питання, з приводу того ж медичного обслуговування або дітей, наприклад, ті ж щеплення, або в школу оформити, ще щось, їм складно, тому що вони не можуть адаптуватися в цій ситуації. Вони не знають як себе правильно поводити.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Є у нас одне поселення, саме традиційне. Там жінка без чоловіка не може вийти за межі табору. І коли ми надавали їм якісь послуги юридичні, то 3-4 жінки, 1 чоловік. Ми їх возили в ЗАГС. Якщо їм треба було вийти куди-небудь, наприклад, в паспортний стіл, то з чоловіком. Це може навіть бути її син, племінник. І припустимо буде три-чотири людини по тридцять-сорок років, а йому 12, але все одно чоловік повинен бути з ними, тому що він чоловік. І це накладає обмеження. Але ми поважаємо традиції і традиції це непогані. Питання в тому, що суспільство не завжди розумно на це реагує.

З фокус-груп з правозахисниками, Одеська область

За словами ромських жінок, вони також почуваються в меншій безпеці, ніж чоловіки, коли залишають район свого проживання. Крім поліції побоюються нападів і пограбувань з боку інших громадян. Однак слід зазначити, що вони не пов'язують такі побоювання із своєю національністю, це скоріш вплив неблагополучної, на їхній погляд, криміногенної ситуації в Україні.

Ну так, чоловіків може і побоюються. Тому що чоловіки можуть і в морду дати. Жінка так не зможе. Добре, коли двоє-троє там, ти можеш покричати і піти.

Але коли ти одна, і там три-чотири людини, ти намагаєшся свою сумку взяти і втекти, щоб тебе не прибили.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

За результатами дослідження слід зазначити, що неоднозначним є також **питання сімейного насильства**. Перш за все, важливо провести регіональні відмінності в оцінці поширеності даної проблеми. Так, роми та представники громадських організацій Одеської області відзначають, що масштаби сімейного насильства в ромських родинах нічим не відрізняються від масштабів по Україні в цілому. Нездорові відносини такого роду між чоловіком і дружиною, як правило, характерні для бідніших верств населення і не пов'язані з національністю.

Ось ці, які говорять, що чоловік займає вище положення у циган, це неправильно. Це може було колись подібне, я не знаю. А зараз чоловік ділиться зі своєю дружиною. Дружина радиться з чоловіком. Сім'я дає поради – ось це добре, а це погано.

А щоб він знущався над дружиною, такого немає. Намагаються знаходити спільну мову між собою, не ображати один одного.

Це однозначно відхилення від норми. Насправді, для ромів насильство в сім'ї – це безумство. Це деградовані якісь сім'ї. Я думаю, не можна виділяти насильство в ромській сім'ї. Просто насильство є і в українських сім'ях, і в вірменських сім'ях, і в усіх інших. Але точно так само, як і всюди, в ромській громаді це ненормально.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

І в українців, і у росіян навіть на одній вулиці, в одному кварталі можуть бути такі сім'ї. У нас є поселення індусів. Там в одному крилі живе сім'я, де чоловікові і на думку не спаде підняти руку на свою дружину, а в іншому може жити дійсно такий деградований хлопець, який п'є, який виганяє свою дружину, щоб вона якось заробляла і так далі. Але ж це не показник. Навколишнє середовище дуже важливе... Якщо ми будемо створювати умови, середовище проживання цих сімей, більш позитивне і нормальне, люди самі тоді будуть змінюватися.

З фокус-груп з правозахисниками, Одеська область

За словами громадських діячів Одеської області, стереотип про сімейне насильство в ромських родинах поширений через культурні особливості національної меншини, для яких характерні повага чоловіка і визнання його головою сім'ї, сильні моральні засади щодо збереження честі жінки, ранні шлюби. На їхню думку, це абсолютно не становить ніякої загрози для притиснення прав жінки в родині. Більш того, ромська культура зобов'язує «поважати жінку як дружину, як мати і як сестру».

Для ромів шлюб – священна річ. І у ромів дуже мало розлучень. Чому ось така культура у ромів, чому закритість? Тому що роми не хочуть приймати ту бездуховну інформацію, якої повно навколо і яка, по суті, руйнує інститут шлюбу. І доводиться їм якось закриватися від цього. Не всі речі, які сьогодні є в суспільстві, хороші. Небезпечно, що їх подають під соусом того, що це прекрасно. Але я б так не сказав.

Не треба применшувати роль ромської жінки. Навіть якщо це традиційна родина, ромська жінка, навіть якщо, наприклад, вони торгують речами або горіхами, вона – фінансовий партнер чоловіка. Він веде машину, а вона рахує гроші, домовляється за товар. Вона на своєму місці і вона багато чим може керувати. Не треба думати, що у них з усіх боків якісь обмеження... Ромська жінка зараз намагається більше вливатися в суспільство, щоб не виділятися з нього і відповідати рівню життя в країні. Але при цьому вона зберігає те, що в ній закладено з дитинства – свої моральні засади і принципи.

З фокус-груп з правозахисниками, Одеська область

Дані, отримані на Закарпатті дещо відрізняються від поданих вище. Сімейне насильство по відношенню до жінок там визнається проблемою, перш за все, з боку громадських організацій, члени яких в основному також є ромами.

Серед циган складно уникнути сімейного насильства. Ромські жінки – дуже гарячі. Завжди кричать. Зазвичай вони жаліють чоловіків і не подають до суду, хоча мають право. У нас рівність жінки і чоловіка. З іншого боку, якби наші жінки почали з кожного удару подавати в суд, роми б сьогодні не вилазили з в'язниці.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Ромські чоловіки у своїх висловлюваннях щодо ролі жінки також підтверджували наявність сімейного насильства в родинах.

– Як можна уникнути сімейного насильства?

– Дивлячись, яка дружина.

– Тобто якщо дружина заслужила, її можна бити?

– Так. Можна і морально впливати. В мене така жінка – я на неї покричу, а вона плаче. Зрозуміла, значить.

Жінка повинна знати своє місце. І свій рівень.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

На думку представників громадських організацій, крім фізичного і психологічного насильства в ромських родинах поширене також економічне насильство по відношенню до жінки.

Зовні здається, що жінки отримують шалені гроші з соціальної допомоги та виплати по дітях. Однак, за фактом, ці гроші у неї забираються і видаються 100-200 грн. всього, на які вона має купити їжу, ліки, додаткові якісь витрати.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Може прийти чоловік, може взяти гроші на дітей і пропити їх. А жінка повинна викручуватися, як прогродувати сім'ю. Таке буває, на жаль, досить часто, особливо якщо в селі немає роботи.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Важливо відзначити, що ромські жінки із Закарпаття і на фокус-групі, і в інтерв'ю заперечували наявність сімейного насильства з боку чоловіків у будь-якій формі, зазначаючи, що мають нормальні та благополучні родини.

Слід також сказати, що поліцейські і Закарпатської, і Одеської областей вказували, що, не зважаючи на латентність даної проблеми, вони підозрюють її розповсюдженість і наявність загроз насильства по відношенню до жінок. На це вказують періодичні виклики поліції з боку ромів для вирішення сімейних конфліктів.

Насильство поширене, тому що чоловіки не працюють. Отримала сім'я дитячі гроші. Чоловік гроші забрав, пішов і програв в карти, пропив, прийшов і влаштував скандал, що дружина незадоволена. Таке взагалі часто в таборах відбувається.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

За результатами фокус-груп окремого вивчення потребують питання безпеки ромських дітей, які схильні до подібних загроз нарівні з дорослими, проте знаходяться **в значно вразливішому положенні через обмеження в можливостях захисту своїх прав**. Так, найбільші побоювання ромських сімей полягають в упередженому ставленні правоохоронних органів до ромських дітей, а також у відсутності застосування тих норм поведінки, які є необхідними при спілкуванні поліцейських з неповнолітніми – проведення бесід або допитів у присутності батьків, вікові обмеження щодо тривалості затримань, застосування кримінальної відповідальності і т.п.

Міліція затримує і в 10, і в 13, і в 15 років. Боїшся дітей випускати іноді. Хоча вони не мають права дітей хватати, в райвідділ привозити! Але вони ж розуміють, що цигани неграмотні, не знають своїх прав, тому все одно домагаються свого, щоб ми їм гроші приносили, аби вони дитину відпустили.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Минулого року мені 17 років було. Ми пішли з друзями гуляти. Підходить міліціонер, каже – ви підозрюваний. Я кажу, в чому? За крадіжку говорить. Я йому сказав, що я неповнолітній. Він запитав, чим я займаюся. Я сказав, що працюю. Я пасу корів. Він сказав, що хтось там мене впізнав, що я щось вкрав. Хоча я нічого не крав. Ну пару діб протримали мене, потім відпустили.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Окрім цього, роми розповіли по декілька випадків **вкрай жорстокого поводження з дітьми** з боку поліції.

Син сестри побився з кимось, хуліганів загалом, 10 років йому, потім прийшов до нас додому і каже, що міліція його біла. Потім міліціонери вже до нас приїхали. І почали його при нас бити. Ми почали його захищати. Російські сусіди все підскочили та почали кричати – що ви робите? Не бийте! Хотіли дитину забрати. Ми не віддали дитя. Вони кажуть - треба ж написати, що він зробив. Ми говоримо, що не віддамо. Нехай сюди приїжджають. Приїхала інша поліція. Дівчина. Вона з дитиною вже по-хорошому. Записала все. Дитину не затримали. Просто протокол написали і вони пішли. А ми говоримо – ось бачите, як приходять люди нормальні. Розмовляють, пишуть. Але не треба бити.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

Моєму синові 15 років. Він пішов в аптеку. Його поліція зупинила. Де ваші документи? Мені 15 років каже. А він пішов в аптеку купити ліки. А його зупинили. За що? За те, що немає документів? За що затримувати? Він злякався дуже, боявся потім виходити з дому.

З фокус-груп з ромськими чоловіками, Одеська область

На думку поліції, ключовими загрозами щодо ромських дітей є зовсім не зовнішні чинники, а **внутрішні сімейні обставини**. Перш за все, це антисанітарні умови проживання, залучення дітей до жебракування, відсутність належного догляду та виховання в ромських родинах. Все це тягне за собою серйозні наслідки, як для здоров'я, так і для формування особистості дитини.

Які загрози, якщо їхні діти ходять по дорогах жебракують, особливого поняття пропустити машину навіть не мають. Їх так вчать. Ще й кинуть камінь у скло. Задавиш, не задавиш дитину, для них це теж не дуже важливо, виходить. Якось не думають вони про те, що за їхню недбалість можуть бути наслідки.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Питання жебрацтва та безпритульності ромських дітей піднімалися також правозахисниками в Закарпатській області.

Є така проблема в таборах. Соціальні служби приходили до нас і вже забрали 4 дітей. Є, звичайно, певні загрози для них. З іншого боку, і мами вже усвідомили, що

втратили дітей. Написав я апеляції. Може, суддя по цій апеляції і пожаліє, дасть їм ще один шанс. Хоча буває, що приходять служби по дітях, не дадуть навіть повітря вдихнути – набігли, забрали і відвезли дітей.

З фокус-групи с правозахисниками, Одеська область

– У нас в одному селищі за жебрацтво з дітьми мамі два роки умовно дали. Вона вела з собою трьох своїх дітей, вони сідали біля церкви в неділю, у свята. І просили. Місцева мукачівська поліція раз попередила, другий. Третій раз забрали. Написали протокол. Далі на суд. І суд дав два роки умовно.

– У нас теж таке було. Багатодітна мама отримала півтора року умовно за те, що вона сама з дітьми ходила по селах і жебракувала.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Правозахисники також акцентували свою увагу на тому, що від рівня життя родини теж багато що залежить. Чим вище матеріальний рівень ромів, тим менше діти схильні до перерахованих вище загроз для їх безпеки. Крім цього, слід враховувати такі чинники, як місце проживання, умови проживання, доступ до освіти, її якість і так далі, що також, в тій чи іншій мірі, впливають на життя та розвиток дитини.

Якщо сім'я в достатку, вона звичайно ж дозволить собі жити в хорошому, благополучному районі. Якщо район нормальний, значить там і якість життя краще, і якість безпеки краще. Але більшість ромів, як правило, живуть у найвіддаленіших районах. Вони не живуть в центрах міст, десь на якихось площах красивих. Живуть у віддалених передмістях, в гірших місцях. І тут можна робити висновок про безпеку цих дітей. Тому що там десь немає освітлення, там погана дорога. Я навіть не знаю, чи є автобуси, які б їздили в ті райони, де навчаються роми. Дитина буде сама добиратися зі школи. А темніє рано, наприклад, взимку. У самій школі теж якість безпеки гірше, особливо з боку інших дітей. На території школи може й безпечно, але поза територією – сумніваюся. Ну і місцеве населення, я не сказав би, що позитивно ставиться до ромських дітей. Це теж слід мати на увазі.

З інтерв'ю з правозахисниками, Одеська область

Загрози безпеці для ромів, які виїхали із зони АТО

Слід зазначити, що оцінюючи загальний рівень своєї безпеки, опитані переселенці орієнтувалися, насамперед, на порівняння з умовами на окупованій території. Загрози упередженого ставлення з боку поліції або соціальні труднощі в загальній оцінці хвилювали їх не так сильно, як щоденні побоювання за своє життя, які вони відчували в зоні антитерористичної операції.

Ми там жили рік вже при війні, з чотирнадцятого року жили, з березня по травень п'ятнадцятого. Переїхали, бо там сильні бомбардування були, вже почали бомбити нашу вулицю, там хата згоріла, 50 метрів від нас розбомбили ще один будинок. Ось і вирішили переїхати. Ховалися кожен день в погребі. Кожну ніч. Це було дуже страшно.

З інтерв'ю з ромом, Одеська область

Тут безпечно, не стріляють. Таке враження, що у нас в Україні війни немає. А насправді окупація йде в Донбасі російська. Дуже багато там солдатів російських. Свавілья там у нас було, будинки забирають, людей вбивають, дітей гвалтують російські солдати. Дуже погано там, на окупованій території, було, коли виїжджали.

З інтерв'ю з ромом, Закарпатська область

Разом з тим в процесі інтерв'ю переселенці вказували на низку значних труднощів, з якими вони зіткнулися після прибуття на підконтрольну територію України. Перш за все, це стосувалося **вкрай упередженого ставлення до них не тільки як до ромів, але ще й як до внутрішньо переміщених осіб**. За словами опитаних, частина населення автоматично сприймала їх як «проросійськи налаштованих переселенців», і таких, що не «мають права сюди приїжджати», саме тому вони відчували досить агресивне ставлення з боку незнайомих людей.

Ну, вони думають, що з Донецька, як би, біженці проросійськи налаштовані. Але ми не проросійські, у нас же там окупація йде російська. Як ми можемо бути проросійськи налаштовані? Як ми можемо схвалювати те, що робиться крайною-агресором на нашій рідній землі, з нашими будинками?

З інтерв'ю з ромом, Одеська область

Опитані переселенці зіткнулись з більш менш однаковим переліком труднощів, які викликали у них постійні побоювання за своє майбутнє. **Однією з головних проблем було оформлення та відновлення документів**.

Дружина зробила паспорт тільки через півтора року. Ми зверталися і до волонтерів, і до адвокатів, в суді відхиляли її. Вона в суд зверталася, щоб паспорт, свідоцтво про народження дали. Три рази суд відхиляв наше прохання, потім в апеляційний суд подавали і він теж відхиляв, передав знову в Київський район і тільки ось недавно нам допоміг наш пастир. Ми з ним познайомилися, і він допоміг нам. Важко було отримати довідку переселенця і важко там допомоги якоїсь домагатися.

Ніхто нічого не виплачував нам і досі ми нічого не отримуємо взагалі. Я ось тільки 2 місяці тому почав отримувати, як переселенець, ну як біженець з Донбасу, 400 гривень почали в місяць платити. І все.

З інтерв'ю з ромом, Одеська область

Через складнощі з документами не могли оформити ніяку допомогу. А гроші нам дуже потрібні були. З дітей, одне – немовля. Це ж ні грошей на дітей не можна було отримати, ні як переселенцям. Я боялася кожен день, де їжі взяти, чим ми дітей будемо годувати.

З інтерв'ю з ромом, Закарпатська область

Головною перепорою на шляху до отримання необхідних довідок було **незнання того, куди і навіщо звертатися**. Також роми не розуміли, на які виплати вони взагалі можуть розраховувати при переїзді в іншу область.

Одній родині допомагала ромська громада, іншій – громадська організація з захисту прав ромського населення. Періодично сім'ї отримували якусь продовольчу допомогу від волонтерів та небайдужих людей. Однак житло довелося шукати самостійно і **в перші місяці перебування вони витратили всі свої заощадження**. Сім'ям довелося закласти цінні речі, які вони поки що так і не змогли викупити назад.

Складним для ромів був і пошук роботи. Багато роботодавців не хотіли наймати ні ромів, ні переселенців.

Чоловік ледве зміг роботу знайти. І то це вийшло через знайомих-знайомих, які за нього поручилися. Платять мало, офіційно не влаштований, тому боїмося, трохи що не так, можуть і звільнити.

З інтерв'ю з ромом, Закарпатська область

Слід сказати, що одна родина також **зіткнулася з труднощами в отриманні медичної допомоги**. Жінці потрібна була операція на шийці матки, за яку в одній з лікарень вимагали велику суму грошей. Повідомлення лікарів про те, що вона переселенка, ніяк не відбилося на умовах проведення операції. В результаті їм допомогли родичі, які знайшли іншу лікарню, де медичні послуги їй надали безкоштовно.

За словами ромів, вони **без проблем влаштували дітей в школи**. Також було відзначено **гарне ставлення з боку соціальних служб у справах дітей**, які періодично зв'язувалася з ними з різних питань надання тієї чи іншої допомоги – послуг дитячого психолога, путівок в дитячі табори, отримання консультацій з правових питань і т.д.

Чинники, що впливають на безпеку ромського населення

При аналізі об'єкту нашого дослідження – ромського населення – ми, з одного боку, розглядали його як складову частину всього населення України, а з іншого боку, виділяли його на рівні соціальної групи – як представників окремої національної меншини. Саме тому чинники, що впливають на безпеку ромського населення, можна розділити на 2 категорії: загальні (характерні для всього населення України) і специфічні (характерні для ромів).

Серед **загальних чинників** цільові групи дослідження на перше місце висунули **ускладнення криміногенної ситуації в країні**, викликане, перш за все, погіршенням матеріального становища населення. Анексія Криму, поточна криза на сході України, що вимагає появи великої кількості уразливих верств населення, які потребують додаткового соціального захисту з боку держави (ВПО, сім'ї загиблих військових, жертви війни та інше), зростання тарифів на комунальні послуги призвели до зниження рівня життя українських громадян. За даними Державної служби статистики на 2015 рік в Україні проживало 2,5 млн. чоловік з доходами нижче прожиткового мінімуму (при загальній кількості населення 42929,3 млн. чоловік)²⁶.

Ми бачимо, що за 3 роки трапилася війна, статки людей впали в 3 рази. Це основна проблема. Зменшення статків, збільшення курсу долара з 8 до 30 гривень – ось і результат: на вулицях з'явилися бандити і злочини.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Бідність провокує людей на злочини, ось і маємо високі показники по крадіжках і розбоях. А як ми повинні це все встигати розслідувати, якщо зараз тільки комплектуються штати, частину людей повиганяли, нові прийшли, ще працювати не вміють.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Роми як лакмусовий папірець для українського суспільства. Коли трапляються якісь проблеми, на ромах це найбільше позначається. В силу того, що дійсно в тих умовах, в яких вони знаходяться, ще в 10 разів сильніше це буде видно. І ми спостерігаємо те, що дуже багато сімей перебувають за межею бідності і важко зараз з роботою, з працевлаштуванням. Зрозуміло, що деякі починають замислюватися про пошук додаткових доходів і не завжди це легально.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

²⁶ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Звіт Національної поліції України за 2016 рік показав, що спостерігається зростання кількості злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Знизилась безпека дорожнього руху. Загальна кількість кримінальних злочинів за фактами вчинення ДТП з постраждалими збільшилася на 4%. Мають місце низькі показники в роботі по документуванню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і, в першу чергу, їх кваліфікованих видів²⁷.

Під час фокус-груп це підтвердили і поліцейські, і представники громадських організацій обох областей. Разом з тим, роми відзначили, що в порівнянні з минулими роками вони відчують себе спокійніше. Перш за все, це пов'язано з подоланням злочинності в низці таборів.

Раніше було гірше, страшно було на вулицю вийти. Зараз такого вже немає.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

В таборах було страшно, тому що самі роми влаштовували розбої та пограбування. 5-7 років тому. Потім ми це перемогли. В основному завдяки роботі нашого барона.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Взаємопов'язаним чинником щодо підвищення рівня злочинності як самі поліцейські, так і представники громадських організацій назвали **тривалий процес реформування правоохоронних органів в Україні**. На думку учасників дослідження, результати реформ багато в чому є незадовільними. Було виділено декілька аспектів даної проблеми:

- недокомплектація штатів, що призвела до значного навантаження співробітників поліції («В нас на район 5 дільничних, 1 – на добу, інший – всю ніч на викликах. В мене 27 сіл, 1 СМТ, я фізично не можу всюди встигнути. Коли приїжджаю, люди мені кажуть – мене вже 10 разів тут могли вбити, і я їх розумію»);
- вкрай поверхове навчання нових патрульних. Термін в 2 місяці, за словами самої поліції, є дуже коротким і за цей час неможливо підготувати співробітників до професійного виконання своєї роботи;
- широкомасштабна переатестація, внаслідок якої з поліції пішли співробітники з досвідом роботи. На їх місце прийшли поліцейські, які не володіють навичками пошуку злочинців і не мають зв'язків та налагодженої взаємодії з місцевою громадою. Як результат впали показники розкриття злочинів;
- зниження кредиту довіри до поліції, що призвело до ще меншої співпраці і сприяння в роботі з боку населення.

Окрім цього, поліція акцентувала увагу на **складнощях законодавчого характеру**. На думку поліцейських, не вистачає нормативної регламентації їхньої

²⁷ <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2139890>

роботи, потрібне розширення повноважень при патрулюванні та затриманні громадян. Кілька поліцейських відзначили також серйозні **наслідки так званого «Закону Савченко»**, відповідно до якого при обчисленні покарання один день попереднього ув'язнення зараховується за два дні позбавлення волі. Частина злочинців, що були звільнені за цим законом, здійснили рецидиви, серед яких вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, розбої та інші тяжкі злочини.

Давайте не забувати про те, що в даний момент наша поліція перебуває на стадії реформування. Зараз багато нормативних документів, які суперечать один одному, тому у нас важелів тиску на ті чи інші події немає. Я думаю, що найближчим часом, коли вже стане все на свої місця, коли будуть прописані нормативні законопроекти, які регламентуватимуть нашу діяльність, ця ситуація стабілізується. Другий фактор – це навантаження. Скільки у нас людина працює і скільки обслуговує територію з багатотисячним населенням? Вкрай мало і це проблема.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Серед **специфічних чинників**, що сприяють виникненню загроз саме для ромського населення можна назвати, перш за все, прояви дискримінації по відношенню до його представників, як в цілому у суспільстві, так і з боку правоохоронних органів.

За результатами опитування на тему прав людини в Україні **47,5% громадян вважають, що права ромів ією чи іншою мірою можуть бути обмежені** (безумовно повинні бути обмежені – 11,2%; можуть бути обмежені за певних умов – 36,3%; не можна обмежувати права цієї групи – 42%, решта вагалися з відповіддю)²⁸. Про упереджене ставлення населення говорили абсолютно всі роми.

У нас же немає своєї країни. Ми розкидані по світу. І в Україні відразу виділяємося, нас чужими вважають. Коли бачать цигана, то значить все – він злодій, брехун, і так далі і тому подібне.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

– Припустимо, курка пропала в селі. А в цьому селі поблизу живуть цигани. На кого підозри? Найперша підозра на циган. Викликається міліція. Міліція приходить і відразу в табір йде. І завжди в табір йде!

– А з чим це пов'язано?

– Ми це переживаємо це вже не знаю скільки років. Мені вже 51. І я навіть не можу відповісти, з чим це пов'язано. Це так було споконвіку. Хтось щось вкрав – циган

²⁸ Загальнонаціональне соціологічне дослідження “Права людини в Україні” було проведене з 22 жовтня по 6 листопада 2016 року Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва та фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс” на замовлення Програми розвитку ООН в Україні та у співпраці з Центром інформації про права людини і офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Усього було опитано 2002 респондентів на всій території України, крім окупованої частини Донбасу і Криму. Похибка не перевищує 2,2%.

винуватий. Я не можу відповісти на це, тому що відповіді на це немає. Ми тільки можемо одне сказати, що шкода, що ми народилися циганами.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Дискримінаційна поведінка характерна і для інших державних органів та служб, і тягне за собою порушення цілої низки прав – на оплату праці, на охорону здоров'я, на отримання освіти, на соціальний захист та інше.

Було таке, що ображають дітей, вчителі ненормально поводяться. Діти через це не хочуть ходити в школу. Вчителі не реагують на них. Вдарив мою малу ні за що однокласник, обзиватися почав. Чим моя дитина гірше нього?

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Я працювала на комунальному підприємстві. Ще нас 5 жінок-ромок працювало. Втратили частину нашого стажу, 11 років, обманювали нас роками, що стаж йде. В результаті тепер не знаю, чи будуть взагалі пенсію платити.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

На думку ромів, найнебезпечнішим проявом дискримінаційного ставлення до них з боку поліції є **невиконання своїх прямих обов'язків з охорони порядку, запобігання та розслідування злочинів у відношенні ромів**. Декілька учасників фокус-груп розповідали, що стикалися з тим, що поліція могла просто не приїхати на виклик або затягувати розслідування справи.

– Прийшла якась до табору кампанія якась, курили мабуть до цього щось сильне, почали стріляти. Одному в живіт поцілили. Люди думали, дітей повбивають. Поліція прийшла, коли ті вже втекли всі.

– Чим закінчилася ця справа? Притягли когось до відповідальності?

– Ні, зам'яли справу. Це бандити якісь були, міліція їх сама мабуть боялася.

Як нам можна не боятися, якщо ми чекаємо поліцію, а вона до нас їхати не хоче? До кого нам тоді звертатися за допомогою? Самим влаштовувати самосуди?

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Спровокувати виникнення ситуацій, які можуть вважатися небезпечними як для здоров'я, так і для свободи, може і **малограмотність ромського населення, незнання більшістю людей своїх прав** при взаємодії з правоохоронними органами.

Дослідження показало, що траплялись випадки, коли поліція могла натиснути на рома, щоб він зізнався в тому, чого не коїв. Як уже згадувалося, часто це

відбувається, коли конкретному поліцейському необхідно закрити показники звітності для отримання премії в роботі.

Серйозним чинником виникнення тих чи інших погроз є **відсутність у ромів документів**. Відсутність паспорта стає постійною причиною проблем з боку поліції. Також це унеможлиблює отримання будь-якої допомоги від держави.

Неоформленість частини місць проживання ромів тягне за собою постійну загрозу виселення. І хоча багато хто живе в своїх будинках вже десятиліттями, місцева влада часто не йде на компроміс для узаконення їх проживання і видачі прописки. Відсутність прописки в свою чергу також часто стає причиною неможливості отримання паспорта чи звернення до державних органів за тією чи іншою допомогою.

У нас вважається цей куток, що ми живемо, циганським провулком. Раніше тут прописували, а зараз не прописують. Шукай собі цю прописку, де хочеш. Тому і паспортів у нас немає. І боїшся, що діти вийдуть, а поліція їх забере. А поліція зараз вимагає гроші великі, якщо паспорта немає.

З фокус-групи з ромськими жінками, Одеська область

У нас на цій всій землі, на якій ми живемо, немає ніяких документів. В мене тільки є стара домова книга, яка була раніше. Ось на цьому клаптику ми всі. Ми вже два роки намагаємося отримати прописки на підставі цієї книги, але поки безрезультатно.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Людину без документів на роботу не беруть. Ви зараз знаєте самі, яка ситуація в Україні. Без документів неможливо влаштуватися, офіційно заробляти. Доводиться десь підробляти без документів. Це ж ненадовго. День попрацював – тиждень вдома сидиш. Це проблематично.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Неочевидним на перший погляд, однак, істотним для підтримки стереотипних уявлень про ромів є такий фактор, як **використання мови ворожнечі в засобах масової інформації**. Непрофесійне висвітлення сюжетів, де фігурують роми, а також подій кримінального характеру, в яких представники ромської національної меншини представлені, найчастіше, як злочинці, відзначили всі цільові групи дослідження. На думку учасників, це сприяє формуванню негативного образу ромів у суспільстві і згодом може привести до таких небезпечних наслідків, як міжетнічні конфлікти і прояви відкритої агресії по відношенню до ромського населення.

Наведу приклад, була передача про прибуд, про людей без постійного місця проживання. Йде передача, показують, що стоять люди на вулиці, просять. Зовні видно, що не роми. Потім, я довго чекав цього моменту, коли ж покажуть. Це було відразу зрозуміло. Показують ромку і озвучують це, розумієте? Показали в сюжеті як

мінімум ще українців і якогось представника східної національності, а прозвучало тільки про циган. Це все пластами вкладається в голову. Чи не показали професора якогось і сказали циган, а показали бродягу. Це місцеве телебачення. Ось такі приклади. Ось вам і безпека. І після цього буде йти літня якась ромка по цій же вулиці, буде щось купувати. Як до неї будуть люди ставитися після таких репортажів?

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Небезпечним для подолання загроз безпеки ромського населення є також **декларативний характер реалізації Стратегії** захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. До сих пір так і не розроблені реальні плани дій для реалізації завдань Стратегії, не проводиться моніторинг і оцінка її виконання, на місцях не виділяється відповідний бюджет. Результати дослідження показали, що практично жоден з поліцейських не знає про існування прийнятої Стратегії.

На думку представників громадських організацій при оцінці ризиків щодо безпеки ромського населення важливо враховувати також **закритість ромських громад і недовіру до державних органів**. Це означає, що в разі небезпеки проблеми найчастіше будуть вирішуватися всередині громади або взагалі ігноруватися, що тягне за собою різні наслідки. І хоча, за словами поліцейських, звернення ромів стали частішими, все одно цього недостатньо для усунення більшості загроз щодо ромського населення.

Необхідні кроки для підвищення рівня безпеки ромського населення

На думку ромів, ключовим кроком на шляху до підвищення рівня безпеки є **подолання стереотипних уявлень** про них з боку поліції та інших державних структур. Саме дискримінація, на їх погляд, сприяє обмеженню права ромів на безпечну життєдіяльність, і вона ж гальмує розслідування випадків його порушення. Це підтверджують і представники громадських організацій.

Як тільки щось трапляється, винними відразу стають цигани. В них є своя якась думка про нас, і вони свою роботу будують на цій негативній думці. Хотілося б, щоб всі ставилися до нас, як і до інших громадян країни, не виділяючи за негативними ознаками.

З інтерв'ю з ромської жінкою, Закарпатська область

До ромів ставляться упереджено. І відразу без розборів роми автоматично визнаються винними. Тому що так склалося. Роми чому не скаржаться? Тому що, може і відкриють у їх справі якесь провадження, може навіть відпишуть що-небудь, а потім тягнуть волинку до тих пір, поки ті, хто звернулися, вже на це починають плювати.

З фокус-групи з ромськими жінками, Закарпатська область

Був випадок, коли ром приїхав, поставив намет на березі моря. В законній зоні. З родиною відпочивав. Жодного разу не судимий, нічого. Ходив п'яниця один по цьому пляжу, і каже йому: мені не подобається твоє обличчя, забирайся звідси. Той сказав: а чому? Я за кемпінг чесно заплатив, скільки сказали, нікого не чіпаю. Так чоловік цей вночі приїхав з друзями, п'яний, почав виганяти його, вдарив. Ми писали. Цю справу зам'яли. А все тому, що це ром скаржився.

З фокус-груп з правозахисниками, Одеська область

Ключовим суб'єктом безпеки як роми, так і правозахисники **вважають Національну поліцію України**. Саме на ній лежить відповідальність за підтримку безпечних умов проживання. Однак, на думку учасників дослідження, **ефективність її роботи не є високою**. Необхідно вжити заходи для покращення її послуг.

Ну поліція не повинна цілий день катати, вибачте, себе в машині, а робити трохи більше. Так і я можу сісти покататися. Важливо контролювати не тільки рух у великих містах, а й селища. На великій дорозі їх багато їздить, а між дворами практично немає. Там можна вчинити свавілля, і ніхто знати не буде.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Ми зверталися в поліцію, але це було десь місяці 4 назад. В мене машина є, «четвірка» стара стоїть, і залізли там, витягли в мене акумулятор. Ми звернулися, але вони сказали, що навряд чи вони зможуть нам допомогти, тому що таких багато пограбувань, з машинами пов'язаних.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

У переліку конкретних заходів, які може вжити поліція в основному називали **збільшення кількості дільничних, їх взаємодію з місцевим населенням**, а також проведення серед громадян просвітницьких кампаній, націлених на **формування толерантного відношення** до різних груп населення та здійснення поліцейської діяльності відповідно до стандартів прав людини.

Не знаю, може спілкуватися з людьми потрібно, щоб хоча б дільничний приходив, запитував, дізнавався, як у нас справи, чи все спокійно. Хоча б ось це на початковому рівні. Я ось півтора року тут живу, я не знаю дільничного.

З інтерв'ю з ромським чоловіком, Одеська область

Декілька патрульних поліцейських підтримали ідею налагодження взаємовідносин з місцевими громадами. На їхню думку, це допоможе також роботі самої поліції.

Близько місяця тому я проходила курси. Суть курсів полягала в тому, що потрібно організувати з населенням квадрати, ділянки, райони. Тобто якщо є якась проблема в певному районі, значить представники вулиць або об'єднань, прості люди, яких конкретно вона стосується, збираються в певний час і разом з дільничним обговорюють цю проблему, приймають рішення і відповідальні особи займаються її усуненням. Це практика більш розвинених країн, вона існує і це треба робити.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Також декілька співробітників поліції **схвалили ідею зустрічей з лідерами ромських громад**, які могли б допомогти налагодити взаємодію між ними, роз'яснити особливості їхньої культури, дати практичні поради при спілкуванні з ромами. При цьому необхідно окремо враховувати потреби та інтереси жінок і молоді, які в останні роки стають активними учасниками ромських громад.

Крім фактів, поданих вище, не менш важливим, за словами ромів і правозахисників, є **наявність постійного контролю за дотриманням поліцейськими законодавства** щодо затриманих і підозрюваних осіб, а також **створення ефективного механізму фіксування і розслідування скарг** у випадках порушень прав ромів при взаємодії з поліцією.

Я просто знаю, що це таке. Ось поскаржився ти. Вони за тобою двох посилають. Розпочнеться мордобій. Вони б'ють. Добре огріють, тих, хто скаржився. А потім вже і бажання скаржитися пропадає. Але треба в один кулак все це брати. Не те щоб одному піти, а піти всім разом і поскаржитися. І не в місцеві відділення, а в

область скаржитися. У центральний район кудись скаржитися, щоб їх контролювали. Хоча чесно тобі сказати, то циганам мало хто вірить.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Скаржитися боїмося. Це взагалі безвихідний варіант. Як йдеш скаржитися, так це просто плювок тобі в очі. Вони послухають і все. Вони ж нас навіть за людей не вважають. Потрібно, щоб був якийсь центр незалежний, куди ми могли б поскаржитися і нашу скаргу почули.

З фокус-груп з ромськими жінками, Закарпатська область

Розумієте, проблема не в тому, щоб написати цю скаргу, а в тому, як взагалі буде проходити її розгляд і результат. Поліція, прокуратура – це у них система, вони змушені допомагати один одному. Ці два органи нічим не допоможуть тобі. А тим більше такі речі як порушення прав на національному підґрунті, за національною ознакою взагалі зводяться нанівець. Це що нормально? Знайдіть мені хоч одне рішення, щоб за національною ознакою було винесено.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Слід зазначити, що в ході обговорень представники поліції в меншій мірі, ніж інші групи дослідження, брали на себе відповідальність за безпеку ромського населення. На їх погляд, **головну роль тут мають виконувати самі роми та місцева влада.**

Їм аби тільки не працювати, а тільки щоб їм допомагали. Дай їм руку, їм треба лікоть. Я пробував за свою роботу 15 років допомагати, не виходило. Прийшов 2 дня попрацював, каже, я буду до вас ходити цілий рік, але тільки з'являються гроші, вже не треба. У них це в крові. Вони самі повинні захотіти щось зробити.

З фокус-групи з поліцейськими, Закарпатська область

Я висловлю думку, як змінити ситуацію. Це не на нашому рівні. Ми працюємо з результатом. Наше завдання – охороняти і захищати. Інше питання, будеш ти директором фірми або підприємства і чи ти візьмеш на роботу рома? Ось це інше питання. Це вже питання не до нас. Якщо ром хоче потрапити до суспільства, йому треба робити кроки для зміни думки про себе і свій народ. І влада повинна програму якусь розробити, план по їхній адаптації в наше суспільство.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Про роботу з місцевою владою говорили і представники громадських організацій. Кілька з них наводили у якості прикладу позитивний досвід спільного вирішення проблем. Головне місце, за словами правозахисників, в такому діалозі повинна посідати аргументація вигоди на шляху інтеграції ромського населення в місцеву громаду. Також такий **діалог має показати місцевим чиновникам, що ромська проблематика відстежується і є актуальною для регіону.**

Просто треба працювати з владою, щоб влада відчувала, що є важелі тиску на неї. Тому що деякі представники влади вони відверто говорять, що нам тут не потрібні такі громадяни. Порушувалося питання про документування житла ромів.

Вони кажуть, нам не треба нових тут громадян. Це потім їм земельні ділянки давати, потім вони будуть дітей народжувати, їм соціальні виплати треба. З іншого боку, вони повинні розуміти, що роми все одно нікуди звідси не з'їдуть, вони живуть тут з самого народження. Ви або консервуєте проблему, або вирішуєте її. Але в першому випадку очікуйте, що роми будуть маргіналізуватися ще більше і колись це може стати вашою найактуальнішою проблемою.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Слід відзначити, що під час дискусій з ромами вони активно вказували на те, що **вони не меншою мірою несуть відповідальність за безпечні умови свого проживання.**

Так, декілька учасників з Закарпаття акцентували увагу на **ролі неформальних лідерів громади у питанні підтримки порядку** та усуненні тих чи інших загроз щодо ромів. За їхніми словами, «барони» зазвичай сприяють налагодженню взаємин з поліцією, вирішенню конфліктів між жителями таборів, комунікації з місцевою владою з питань поліпшення умов проживання ромського населення в конкретному населеному пункті. Один з учасників розповів про досвід організації старостою громади патрулювання ромами вулиць, на яких вони проживали. Такий захід був вжитий для запобігання заворушенням, які на той момент були поширені в селищі.

Під час фокус-груп роми вказували, що і самі намагаються стежити за ситуацією в місці проживання. Дізнаються про нових людей, повідомляють поліції про випадки виявлення підозрілих речей, деякі можуть дати свідчення або навіть стати понятими, якщо це необхідно.

Я можу відповідати за себе і за своїх рідних. Знаю, що поганого вони нічого не зроблять. Але коли приїжджають нові цигани на наш район, то ми не чекаємо, поки міліція прийде і запитає, хто вони і звідки. Ми самі це робимо, адже ми побоюємося того, що вони можуть поцупити, пограбувати, вбити, а звинуватять всіх нас. Тому ми перші починаємо його розпитувати, щоб розуміти, з якою метою він приїхав.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

В мене була ситуація. Там людина їхала п'яна за кермом. Роми нас зупинили, кажуть, подивіться, там людина п'яна. Ми у нього ключі забрали, бо він ніякий був, залетів на бордюр. А далі він виліз, ледве сів. Ключами не міг попасти і вони стали свідками. Дали свідчення свої. Але не хотіли говорити адреси, де вони проживають. Але в цій ситуації вони нам сильно допомогли, підказали, що людина в'їхала п'яна.

З фокус-групи з поліцейськими, Одеська область

Важливим, на думку всіх учасників дослідження, є також **правова просвіта ромського населення**. В основному вона повинна стосуватися питань прав та обов'язків при затриманні і доставленні в райвідділ, зупинці автомобіля, оглядів і обшуків речей, механізмів захисту своїх прав, порядку отримання різних виплат і послуг, участі в прийнятті рішень на рівні громади і т.п.

Я думаю, що наше населення потрібно вчити, щоб вони могли захищати свої права. Тому що органи цим користуються, що наші роми не знають прав. Не знають, як себе поводити. І у нас є потреба, щоб ми навчилися цьому.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Закарпатська область

Я думаю не можна говорити тільки з однієї точки зору, що ось тільки влада повинна змінювати свою поведінку до ромів. Можливо, треба проводити якусь роботу на місцях. В поселеннях ромів. Для того, щоб роз'яснювати їм взагалі, як вони себе повинні поводити в суспільстві, які у них є права, обов'язки. Чим вони в принципі можуть керуватися при здійсненні своїх прав. Куди вони можуть звертатися, де вони можуть отримати якісь послуги. Для того, щоб їх більше просвітити, щоб вони теж були якось більш компетентні в цих питаннях. Тоді їм буде простіше отримати ту чи іншу послугу, аніж вони будуть сидіти вдома, не знати, куди їм звернутися. Це вже якось пригнічує і створює перешкоди. Тобто, якщо їх навчати, то це буде етап для більш широкої інтеграції в суспільстві.

По просвіті тут вже треба працювати громадським активістам. Роз'яснювати багато ромам, щоб вони знали про всі ці реформи, які відбуваються - про те, що утворюються громади, про те, що вони можуть брати участь в діяльності цих громад, що вони можуть обирати місцевих депутатів, щоб вони активно включалися в ці процеси і могли відстоювати свої права. Ну і, звичайно, в цілому про права при спілкуванні з поліцією або державною установою.

З фокус-груп з правозахисниками, Закарпатська область

Декілька ромів також висловили думку про **представництво різних національних меншин в правоохоронних органах, при цьому важливо, щоб це були як чоловіки, так і жінки**. Однак були озвучені і побоювання щодо того, що ті роми, які могли б там працювати, можуть не витримати конкуренції в порівнянні з українцями або іншими національними меншинами. До того ж, за їхніми словами, такий поліцейський може зіткнутися з негативним ставленням до нього з боку його громади.

Влаштувався так один циган поліцейським, хата його тут у нас. Довелося йому роботу залишити, тому що місцеві його ненавиділи. Він нормальний поліцейський був, він захищав свій народ. Але багато ромів не розуміли, що якщо циган скоїв біду, проблему, то він його повинен покарати. За те його і ненавиділи. Він боявся за свою родину, не дай Боже, тому що в таборі жили. Він залишив роботу, я його знаю.

З фокус-групи з ромськими чоловіками, Одеська область

Слід також зазначити, що представники громадських організацій в Одеській області більшою мірою схиляються до діяльності по підвищенню рівня безпеки ромського населення на національному рівні, зачіпаючи сфери законодавства і прийняття політичних рішень, тоді як правозахисники Закарпаття більше говорили про роботу на місцях – в таборах і поселеннях ромів.

Ситуація, яка сталася в нашому регіоні влітку в Лощинівці, показала, що нам необхідно переглядати етнополітику, національну політику влади по відношенню взагалі до всіх національностей, що проживають в Україні. Проблема в тому, що всі міжнародні протоколи, які підписані Україною з міжнародними організаціями фактично не виконуються на практиці. Немає дії закону, який підписаний Україною. І, як правило, ті органи влади, які відповідають за це, та ж поліція, ті ж місцеві ради, питання безпеки тих же ромів по суті навіть не розглядають.

З фокус-групи з правозахисниками, Одеська область

Місцева влада вже прислухається до нас. Я думаю, що якщо ми будемо стояти на своєму, кожен представник ромської громади буде постійно працювати над питаннями захисту прав ромів, якщо за нашою спиною будуть люди, які допомагатимуть, то я думаю, що нам багато чого вдасться. Тому що вже зараз у нас в селі потихеньку починають дивитися на табір.

З фокус-групи з правозахисниками, Закарпатська область

Висновки

- За словами опитаних ромів, найбезпечніше вони почуваються в своєму районі проживання. Головними побоюваннями для себе вважають незаконні дії поліції, а також періодичні резонансні порушення прав ромського населення в Україні. На їхню думку, такі події, як ті, що відбулися в селі Лощинівка (Одеська область) в серпні 2016 року або у Вільшанах (Харківська область) в травні 2017 року вкрай негативним чином впливають на ставлення до їхньої національної меншини і на рівень безпеку по всій Україні.
- Що стосується думки поліцейських, то в основному, вони не вважають, що ромське населення має будь-які загрози своїй безпеці в Україні. Найбільша кількість відповідей співробітників поліції зводилася до того, що роми швидше самі є загрозою для безпеки інших жителів країни.
- Основними сферами життя суспільства, в яких проявляються систематичні порушення права ромського населення на безпеку, можна назвати: правоохоронну і соціальну сфери, а також сферу охорони здоров'я.
- В правоохоронній сфері найбільш поширеною практикою є робота поліції, заснована на виділенні ромів в якості найбільш ймовірних злочинців. Етнічний профайлінг щодо ромського населення проявляється по-різному, починаючи від збору даних про громадян з числа ромської національної меншини і закінчуючи застосуванням фізичного насильства для визнання ромами своєї провини.
- Незважаючи на реформи, досить поширеною, а іноді навіть єдиною причиною контактів поліції з ромським населенням залишається вимагання грошей. Так вважають і роми, і правозахисники. За словами останніх, поліцейські користуються правовою неграмотністю більшості ромів і вимагають гроші в обмін на припинення незаконних дій по відношенню до них – таких як неоформлені затримання, взяття під варту, підкидання заборонених речовин, вилучення водійського посвідчення, звинувачення в якомусь злочині і т.д.
- Важливо відзначити, що загальне ставлення поліції до ромів можна оцінити скоріш як негативне, ніж нейтральне. Особливо це стосується дільничних Закарпатської та Одеської областей. При висловленні своєї думки про ромське населення більшість з них виявляло вкрай нетолерантну позицію, а також постійно використовувало мову ворожнечі. Це є прямим підтвердженням збереження існуючих нормативів роботи поліції і вимагає невідкладних змін процесу підготовки поліцейських, які були б спрямовані на формування толерантного ставлення до національних меншин. Разом з тим слід зазначити, що позиція патрульних поліцейських кардинально відрізняється. І хоча в цілому негативне ставлення до ромів зберігається, учасники інтерв'ю неодноразово відзначали, що їхні уявлення можуть бути спотворені специфікою роботи. Також патрульні заперечують необхідність додаткового контролю щодо ромів. На їхню думку, це лише посилить напруженість між ромами і поліцією.
- Говорячи про проблеми при спілкуванні з ромським населенням, поліцейські обох областей називали слабке знання своїх прав і обов'язків, відсутність

документів, що посвідчують особу, агресивну манеру спілкування і мовний бар'єр (характерний для Закарпатської області).

- Дослідження також виявило значну кількість загроз безпеці ромського населення в соціальній сфері, які проявляються в збільшенні кількості малозабезпечених ромів, складнощах пошуку працевлаштування, зниженні задоволеності базових потреб (в їжі, житлі, теплому одязі та ін.), проблемах доступу до питної води, електрики, опалення, вивозу сміття та інших побутових потреб.
- Роми, які проживають в сільській місцевості, також скаржилися на травмонебезпечні дороги, неосвітлені вулиці, відсутність в пішій доступності дитсадків та шкільних установ.
- Ключовою загрозою в сфері охорони здоров'я можна назвати обмежений доступ ромів до медичної допомоги і послуг. За словами представників ромської національної меншини, багато в чому ситуація пов'язана з вимаганням грошей з боку лікарів. Також причиною може бути територіальний бар'єр, коли лікарні та ФАПі розташовані досить далеко від місця проживання ромів. Окремо згадувалася тема дорожнечі більшості ліків та необхідності сплачувати за ряд діагностичних процедур.
- Дослідження показало, що думки цільових груп дещо різняться в питанні безпеки ромських жінок. Так, чоловіки-роми не бачать будь-яких особливих, додаткових загроз. На їхню думку, ромки стикаються точно з такими ж небезпеками з боку інших громадян, поліції, державних структур, що і вони самі.
- У ромських жінок дещо інша думка з цього приводу. Стереотипні уявлення про них з боку поліції тягнуть за собою перевірки документів, затримання і необґрунтовані звинувачення в крадіжках, вимаганні, шахрайстві та інших правопорушеннях. Кілька жінок розповіли про випадки винесення вироків за жебрацтво та неналежне виховання дитини, коли за фактом цього не відбувалося. Також наводилися в приклад ситуації, коли співробітники поліції навмисно провокували або створювали умови для того, щоб можна було оформити склад злочину щодо ромської жінки.
- За результатами дослідження слід відзначити, що неоднозначним є і питання сімейного насильства. Перш за все, важливо провести регіональні відмінності в оцінці розповсюдженості даної проблеми. Так, роми та представники громадських організацій Одеської області відзначають, що масштаби сімейного насильства в ромських родинах нічим не відрізняються від масштабів в цілому по Україні. Нездорові відносини такого роду між чоловіком та дружиною, як правило, характерні для бідніших верств населення і не мають відношення до національності. Що стосується Закарпаття, сімейне насильство над жінками там визнається проблемою. На думку представників громадських організацій, крім фізичного та психологічного насильства в ромських родинах поширене також економічне насильство.
- Як показали фокус-групи окремого вивчення потребують питання безпеки ромських дітей, які схильні до схожих загроз нарівні з дорослими, проте знаходяться в більш вразливому положенні через обмеження в можливостях

захисту своїх прав. Найбільші побоювання ромських сімей полягають в упередженому ставленні правоохоронних органів до їхніх дітей, а також у відсутності застосування тих норм поведінки, які необхідні при спілкуванні поліцейських з неповнолітніми – проведення бесід або допитів у присутності батьків, вікові обмеження в тривалості затримань, застосування кримінальної відповідальності і т. д. Крім цього, роми розповіли про декілька випадків жорстокого поводження з дітьми з боку поліції.

- На думку поліцейських, ключовими загрозами щодо ромських дітей є зовсім не зовнішні чинники, а внутрішні сімейні обставини. Перш за все, це антисанітарні умови проживання, залучення дітей до жебракування, відсутність належного догляду та виховання в ромських родинах. Все це тягне за собою серйозні наслідки, як для здоров'я, так і для формування особистості дитини.
- Ще однією вразливою групою серед ромського населення можна назвати внутрішньо переміщених осіб із зони АТО. В інтерв'ю переселенці вказували на низку серйозних труднощів, з якими вони зіткнулися після прибуття на підконтрольну територію України. Перш за все, це стосувалося вкрай упередженого ставлення до них не тільки як до ромів, але ще і як до внутрішньо переміщених осіб. Також проблеми становили оформлення та відновлення документів, отримання медичної допомоги, пошук роботи і скрутне матеріальне становище сімей.
- Серед загальних чинників, що впливають на безпеку ромського населення в цілому можна назвати погіршення криміногенної ситуації в країні, а також тривалий процес реформування правоохоронних органів в Україні, результати якого багато в чому є незадовільними. Крім цього поліція акцентувала увагу на проблемах законодавчого характеру, які ускладнюють її роботу по забезпеченню безпеки населення. На думку поліцейських, не вистачає нормативної регламентації їх діяльності, потрібне розширення повноважень при патрулюванні і затриманні громадян. Кілька поліцейських відзначили також серйозні наслідки так званого «Закону Савченка», внаслідок якого частина ув'язнених, які були звільнені, здійснили рецидиви тяжкого та особливо тяжкого характеру.
- Серед специфічних чинників, що сприяють виникненню загроз саме для ромського населення можна назвати, перш за все, прояви дискримінації по відношенню до них, як в суспільстві в цілому, так і з боку правоохоронних органів. На думку ромів, найбільш небезпечним результатом дискримінації з боку поліції є невиконання нею своїх прямих обов'язків по охороні порядку, запобіганню та розслідуванню злочинів щодо ромів. Кілька учасників фокус-груп розповіли, що стикалися з тим, що поліція могла просто не приїхати на виклик або затягувати розслідування їхніх справ.
- Крім цього сприятливими чинниками для виникнення загроз ромському населенню стали малограмотність ромів, незнання своїх прав більшою частиною населення при взаємодії з правоохоронними органами; відсутність паспортів і прописки; закритість ромських громад і недовіра до державних органів; використання мови ворожнечі в засобах масової інформації; декларативний

характер реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року.

- Ключовим суб'єктом безпеки як роми, так і правозахисники вважають Національну поліцію України. Саме вона відповідальна за підтримку безпечних умов проживання. Однак, на думку учасників дослідження, ефективність її роботи не є високою. Необхідні заходи щодо поліпшення якості її послуг. Серед конкретних заходів, які повинна вжити поліція, в основному називалися збільшення кількості дільничних, їх взаємодія з місцевим населенням, а також проведення серед них освітніх заходів, спрямованих на формування толерантного ставлення до різних груп населення. Також кілька співробітників поліції схвалили ідею зустрічей з авторитетними членами ромських громад, які могли б допомогти налагодити взаємодію між ними, роз'яснити особливості їхньої культури, надати практичні поради при спілкуванні з ромами.
- На додаток до вищезазначеного, не менш важливим, за словами ромів і правозахисників, є наявність постійного контролю за дотриманням поліцейськими законодавства щодо затриманих і підозрюваних осіб, а також створення ефективного механізму фіксування і розслідування скарг у випадках порушень прав ромів при взаємодії з поліцією.
- Значну роль в здійсненні соціальної безпеки повинна виконувати місцева влада, цікавлячись ромською проблематикою і знаходячи шляхи вирішення тих складнощів, з якими стикаються ромські громади в місцях свого проживання. Правозахисники наводили в приклад позитивний досвід спільного усунення таких загроз, як неосвітлені вулиці, погані дороги, доступ ромів до питної води і т.д.
- Під час фокус-груп роми вказували, що і самі намагаються стежити за ситуацією в місцях свого проживання. Дізнаються про нових людей, повідомляють поліції про випадки виявлення підозрілих речей, деякі можуть дати свідчення або навіть стати понятими за необхідності.
- На думку всіх учасників дослідження, важливою є також правова просвіта ромського населення. В основному вона повинна висвітлювати питання прав і обов'язків при затриманні і доставленні у райвідділ, зупинці автомобіля, оглядах та обшуках речей, механізми захисту своїх прав, порядок отримання різних виплат і послуг, участь в прийнятті рішень на рівні громади і т.д.

Бібліографія:

1. Безпека жителів Донецької, Луганської та Одеської областей: ситуація, чинники, особливості (за результатами соціологічного дослідження) / Д. Кобзин, А. Черноусов, С. Щербань, М. Колоколова, К. Коренева. -Харків: ХІСД, 2016 - 209 с. Доступ за посиланням: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1459523350.pdf>
2. Щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2016. Доступ за посиланням: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>
3. Закон України «Про Національну поліцію». Доступ за посиланням: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» Доступ за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
5. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / Кол. авт. - Х.: ХІСД, 2012. - 48 с. Доступ за посиланням: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1343999004.pdf>
6. ОБСЄ, Звіт про оцінку становища ромів в Україні та вплив поточної кризи. Доступ за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odihr/131771?download=true>
7. ОБСЄ, Поліція і рома та сінті: формування довіри і взаєморозуміння. Приклади належної практики. Доступ за посиланням: <http://www.osce.org/ru/odihr/74952?download=true>
8. Загальнонаціональне соціологічне дослідження "Права людини в Україні". Доступ за посиланням: <https://issuu.com/undpukraine/docs/humanrightsua>
9. Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Рада міністрів, Постанова № 14/04, «План дій ОБСЄ з підтримки гендерної рівності 2004 г.», Софія, 7 грудня 2004 р.
10. Звіт Європейського центру з прав ромів. Україна: профіль країни 2011-2012. Доступ за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/ukraine-country-profile-in-ukrainian-2011-2012.pdf>
11. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції: аналіз сучасної західної літератури. Науково-практичний часопис / Заг. ред. Дж. Перлина, науч. редактори О.А. Мартиненко і Ю.Л. Белоусов. - Львів: Астролябія, 2011. – 632 с.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.09.2013 року № 701-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року». Доступ за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/701-2013-%D1%80>

13. Дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України / Кол. авт. - Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2013. - 76 с. Доступ за посиланням: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1385029775.pdf>
14. Дотримання прав етнічних меншин в діяльності органів внутрішніх справ України: Навчально-методичний збірник. / Кол. авт. - Харків: Харківський інститут соціальних досліджень 2010. - 264 с. Доступ за посиланням: <http://khisr.kharkov.ua/index.php?id=1290694012&w=%E5%F2%ED>
15. Рада Європи, Комітет міністрів, Резолюція СМ / ResCMN (2013) 8 по реалізації Рамкової конвенції про захист національних меншин в Україні, прийнята 18 грудня 2013 р.
16. Стан реалізації державної політики щодо ромів. Звіт за результатами моніторингу виконання Плану заходів Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство до 2020 року. Доступ за посиланням: http://www.irf.ua/knowledgebase/publications/stan_realizatsii_derzhavnoi_politiki_schodo_romiv/
17. Указ Президента України «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року». Доступ за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/201/2013>
18. An Overview of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security. Available at link http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf

Гайд інтерв'ю з внутрішньо переміщеним ромом

Доброго дня, мене звати _____. Я представляю Харківський інститут соціальних досліджень. Ми проводимо дослідження, присвячене вивченню питань безпеки ромського населення в Україні. Дякуємо Вам за те, що Ви погодилися допомогти нашій роботі. Перед початком бесіди я хочу озвучити кілька важливих моментів нашого спілкування:

- з Вашого дозволу я буду вести запис нашої з Вами розмови на диктофон, даний запис буде доступний тільки для мене і не буде передаватися третім особам;
- Ваші особисті дані не будуть фігурувати ні в яких матеріалах;
- для нас немає правильних або неправильних відповідей, нам важлива саме Ваша думка і ми сподіваємося на Вашу допомогу.

Обставини переміщення

Розкажіть трохи, коли і як Ви переїхали? Що саме стало ключовим моментом, коли Ви зважилися на переїзд? Що було найскладнішим при переїзді? Працевлаштування? Відновлення документів і соціальних виплат? Отримання медичної допомоги? Інші питання. Під час облаштування на новому місці були ситуації, коли Ви не відчували себе в безпеці? З чим вони пов'язані? Як вони вирішилися? Куди Ви зверталися за допомогою? Хто і як допоміг? Допомагала якимось місцева влада, населення, роми з місцевої громади, громадські організації?

1. Розуміння безпеки

Як Ви оцінюєте рівень безпеки в місці, де проживаєте на сьогоднішній день? Як він змінився за той період, що Ви тут живете? Якщо змінився, з чим це пов'язано? Що в цілому впливає на рівень безпеки там, де Ви живете? Чи боїтеся Ви чого-небудь, що може вплинути на безпеку Вас та Вашої родини? Чого саме? Наскільки безпечно Ви себе почуваєте вдома? На вулиці в світлий / темний час доби? Чи є якісь додаткові загрози для безпеки жінок? Дітей? Які?

Як місцеве населення ставиться до вас? Якщо негативно, з чим це пов'язано? В чому проявляється? Чи відчували Ви коли-небудь загрозу своїй безпеці з боку місцевого населення? Якщо так, розкажіть докладніше, в чому це проявляється, конкретні випадки, чим закінчилися і т.п.. Що Ви робили / робите, щоб налагодити контакт з іншими людьми?

Що Ви чули про події щодо ромів в с. Лощинівка Одеської області? Як Ви оцінюєте ситуацію, що склалася? Чи можна було їй якимось чином запобігти?

2. Рівень злочинності та робота поліції

Як Ви оцінюєте рівень злочинності в Вашому районі проживання? Наскільки Ви боїтеся стати жертвою злочину в районі, де живете? Якщо такий досвід був, розкажіть докладніше. Наскільки часто Ви чуєте про те, що у Вас в районі скоїли злочин (когось пограбували, напали, погрожували та інше)? Наскільки часто Ви чуєте про злочини щодо ромів? Щодо ромських жінок? Якщо часто, з чим це пов'язано?

Чи стикалися Ви, Ваші близькі з випадками сімейного насильства? Проти кого? Як вирішилися ці ситуації? Як Ви вважаєте, для кого ця проблема особливо актуальна?

Чи стикалися Ви, Ваші близькі з випадками експлуатації праці (пояснити коли змушують працювати проти волі без оплати або з мінімальною оплатою праці). Які це були види робіт? Хто примушував працювати? Що робили жертви, щоб це припинити?

На Ваш погляд, наскільки важливу роль відіграє поліція в запобіганні різним злочинам і в забезпеченні Вашої безпеки? Чому? Що поліція робить, щоб забезпечити безпеку в Вашому районі проживання? Що вона повинна робити, щоб Ви відчували, що в безпеці?

3. Контакткування з поліцією

На Ваш погляд, чи відрізняється поведінка поліції щодо ромів від поведінки по відношенню до людей інших національностей? Чому? Чи було до Вас якесь особливе ставлення як до переселенця / переселенки? У чому воно полягало?

Давайте поговоримо з Вами про Ваш досвід спілкування з поліцією. Чи знайомі Ви з дільничним вашим району? Чи доводилося Вам коли-небудь спілкуватися з ним або з іншим співробітником поліції? Розкажіть про причини спілкування і як це відбувалося.

Уточнення досвіду контактів:

- Чи відвідували Вас поліцейські за місцем проживання? З якою метою? Як при цьому поводитися співробітники поліції? Представилися? Питали дозволу, щоб зайти до будинку / квартири чи ні? Як Ви вважаєте, чому поліція прийшла саме до вас? Як часто Ви стикаєтесь з візитами поліції до Вас додому? Чи відвідують також ваших сусідів? Вони роми?
- Чи проводили співробітники поліції коли-небудь необґрунтований (без постанови суду, без понять, без Вашого дозволу) обшук або огляд Вашої оселі? А у Ваших родичів, сусідів? Що вони шукали? Як себе поводити? Забрали що-небудь? Як часто таке відбувається взагалі?
- Чи проводили співробітники поліції необґрунтований обшук або огляд Вашого автомобіля? А у Ваших родичів або знайомих? Як часто? З якою метою?

- Чи зупиняла Вас коли-небудь поліція в громадському місці? Де саме це відбувалося (на вулиці, на базарі, на вокзалі і т.д.)? Як міліціонери пояснювали свої дії? Як поводитися? Вимагали гроші? Як Ви вважаєте, чому зупинили саме вас? Чим закінчилася для вас дана ситуація / ситуації? Чи часто таке трапляється з Вами?
- Чи забирали Вас коли-небудь у райвідділ без підстав, тільки щоб сфотографувати або зняти відбитки пальців? За якими ще причинами Вас доставляли до райвідділу? Як поводити себе при цьому співробітники поліції? Як пояснювали свої дії? Як довго Ви там перебували? Записували Вас до якогось журналу? До якого? Давали можливість комусь зателефонувати, повідомити, де Ви знаходитесь? Складали протокол затримання? Перераховували Ваші права? Надавали адвоката, лікаря в разі потреби? Чи знаєте Ви що-небудь про випадки необґрунтованих затримань Ваших знайомих, родичів? Як часто взагалі таке трапляється? З яких причин?

Як зазвичай поведуться поліцейські? Чи спостерігалось якесь особливе ставлення до Вас за статевою ознакою (через те, що Ви чоловік або жінка)? У чому воно проявлялося? Якщо проводився особистий огляд, людина якої статі Вас оглядала?

Як Ви поводитися з поліцією? Чи відчували Ви себе в безпеці при спілкуванні з поліцейськими? Чому? Наскільки добре Ви знаєте свої права, на що можете розраховувати при спілкуванні з поліцією?

Чи доводилося Вам відчувати негативне ставлення до себе з боку поліції? У чому це проявлялося? Як Ви думаєте, чим пояснюється їх ставлення? Чи можна сказати, що це було пов'язано з тим, що ви представник ромської національної меншини? А з вашою статтю – з тим, що ви чоловік або жінка?

Застосовувався до Вас коли-небудь фізичний вплив з боку поліції? У чому це виражалось (били, одягали протигаз, підвішували і т.п.)? Чи намагались тиснути на Вас психологічно: погрожували, залякували? З якою метою поліцейські застосовували насильство? Чи домоглися вони, чого хотіли?

Чи зверталися Ви коли-небудь зі скаргою на дії поліції в державні органи? Куди саме Ви зверталися (прокуратура, поліція, суд)? Як реагували на Вашу скаргу? Який результат звернення? Чому Ви нікуди не зверталися?

На Ваш погляд, наскільки поширене взагалі застосування фізичного впливу і погроз / залякувань в роботі поліції? Проти кого це застосовується частіше – проти чоловіків чи жінок?

Чи зверталися Ви коли-небудь самі за допомогою до поліції? З якою проблемою / проблемами Ви зверталися? Як Ви можете оцінити надану допомогу? Розкажіть детальніше. Якщо не зверталися, то чому?

Що, на Ваш погляд, потрібно зробити, щоб поліпшити взаємини ромів з поліцією, зменшити рівень незаконних дій поліції по відношенню до ромів? Що потрібно робити самим ромам? Що поліції?

5. Безпека та відповідальність

Хто ще, на Ваш погляд, відповідає за безпеку в районі Вашого проживання, крім поліції? Хто що робить для цього? Місцева влада, прокуратура, СБУ, громадські організації, політичні партії, церква? Самі громадяни повинні що-небудь робити для забезпечення своєї безпеки? Що саме?

Чи готові Ви особисто що-небудь робити, щоб в районі Вашого проживання було безпечно? Повідомляти про підозрілі речі? Допомогати поліції? Стежити за освітленням на вулицях та інше?

Гайд фокус-групи з поліцією

Доброго дня, мене звати _____. Я представляю Харківський інститут соціальних досліджень. Ми проводимо дослідження, присвячене вивченню питань безпеки ромського населення в Україні. Дякуємо вам за те, що ви погодилися допомогти нашій роботі. Перед початком бесіди я хочу озвучити кілька важливих моментів нашого спілкування:

- *з вашого дозволу я буду вести запис нашої з вами розмови на диктофон, даний запис буде доступний тільки для мене і не буде передаватися третім особам;*
- *ваші особисті дані не будуть фігурувати ні в яких матеріалах;*
- *для нас немає правильних або неправильних відповідей, нам важлива саме ваша думка і ми сподіваємося на вашу допомогу.*

Для початку бесіди попрошу всіх вас написати на листочках своє ім'я (як ви хочете, щоб до вас зверталися). Попрошу також говорити по одному, щоб на записі можна було почути репліки від всіх учасників.

Вступ

Назвіться, будь ласка, і напишіть, ким і в якому районі Ви працюєте?

1. Контакткування з поліцією

Наскільки часто, на Ваш погляд, у Вашій області поліції доводиться контактувати з представниками ромської національної меншини (циганами)? У порівнянні з іншими громадянами це відбувається частіше чи рідше? Якщо частіше, в чому головна причина такої уваги? (Перевірка документів, дактилоскопія, пошук злочинців і т.п.).

Як часто Ви самі в своїй роботі стикаєтеся з ромами? В яких ситуаціях це відбувається?

Які проблеми найчастіше виникають у поліції при взаємодії з ромами?

Чи згодні Ви з твердженням, що представник ромської національної меншини - це, як правило, потенційний злочинець? Чому? На Ваш погляд, чи потребують роми в цілому більш пильного контролю з боку поліції, ніж інші групи населення? Чому?

Чи існує в поліції якась база даних щодо ромів? Якщо так, то які дані вона містить? Як збираються ці дані? Кому доступні? Як використовуються?

Чи проводяться поліцією спеціальні операції щодо ромів? Які? З якою метою? Розкажіть докладніше про останні.

Чи контактує поліція з авторитетними членами ромських громад (так званими баронами)? Яким чином, з яких питань? Якщо так, спрощує або ускладнює така взаємодія в цілому роботу поліції?

Як часто поліцейські відвідують ромів за місцем проживання? З якою метою це робиться? Як часто при цьому проводиться огляд житла?

Наскільки поширені випадки обшуку автомобілів представників ромської національної меншини? Що найчастіше шукають?

На Ваш погляд, наскільки необхідні регулярні перевірки документів у ромів у Вашій області в цілому? Як часто здійснюються такі перевірки? Де вони проходять (на вулиці, базарі, вокзалі, по домівках)? З якою метою? Якщо документів немає, що робиться далі?

Наскільки поширена в області, на Ваш погляд, практика масового затримання і доставлення до райвідділу ромів для дактилоскопії і фотографування? Ви знаєте про такі випадки в інших областях? Хто віддає такі розпорядження: начальники райвідділів чи це негласна практика оперативних співробітників? Для чого це робиться? Чи є, на Ваш погляд, необхідність в дактилоскопії і фотографуванні ромів, навіть якщо роми не скоювали правопорушення? Якщо так, то в чому вона полягає?

За результатами соціологічного опитування більша частина ромів, які потрапляли в поліцію, відзначили, що до них застосовувалося психологічне насильство (тиск, погрози), а кожен п'ятий сказав, що до нього застосовувалося побиття. Скажіть, чи відомо вам про такі випадки у Вашій області? Що Ви чули про застосування насильства до ромів у Вашому місті або в інших містах? Для чого воно застосовувалося?

Чи часто роми самі звертаються в поліцію для вирішення своїх проблем? З якими проблемами? Як Ви вважаєте, в чому полягають основні причини таких проблем? Якщо нечасто, то чому?

На Ваш погляд, наскільки добре роми знають свої права? Наскільки добре вміють їх захищати: знають куди звертатися, як писати заяву і т.п.?

2. Розуміння безпеки

На Ваш погляд, як місцеве населення ставиться до ромів? Якщо негативно, з чим це пов'язано? У чому проявляється? Розкажіть, будь ласка, про останні події в області, коли виникала загроза безпеці ромського населення? Що сталося, чим закінчилося? Чи брала поліція якусь участь у вирішенні проблем, що виникли? Що саме вони робили?

Що Ви чули про події щодо ромів в с. Лощинівка Одеської області? Як Ви оцінюєте ситуацію, що склалася? Чи можна було їй якимось чином запобігти?

Як Ви в цілому оцінюєте рівень безпеки для ромського населення в області? Як він змінився за останні 2 роки? Якщо змінився, з чим це пов'язано? Що в цілому впливає на рівень безпеки ромського населення? Чи відрізняється рівень безпеки в регіоні в цілому і конкретно щодо ромів? Чи існують якісь додаткові загрози для безпеки ромських жінок? Дітей? Які? Чи можемо ми говорити про соціальні загрози для безпеки ромів (доступ до води, їжі, медичної допомоги і т.п.)? Чому? Наскільки сильні ці загрози?

Що Ви можете сказати про безпеку ромів з числа внутрішньо переміщених осіб? Як багато їх в області? Які існують загрози безпеки для них? З чим вони пов'язані? Хто займається вирішенням цих проблем?

3. Рівень злочинності та робота поліції

Як Ви в цілому оцінюєте рівень злочинності в області? Наскільки більша / менша ймовірність того, що ром може стати жертвою злочину тут в порівнянні з іншими національними меншинами? Наскільки часто Ви чуєте про те, що у Вас в області було скоєно злочин щодо ромів (когось пограбували, напали, погрожували та інше)? Щодо ромських жінок? Якщо часто, з чим це пов'язано? Що це за злочини?

Наскільки поширена, на Ваш погляд, проблема сімейного насильства в ромських родинах? З чим це пов'язано? Що можна зробити, щоб зменшити такі випадки? Яка існує профілактика таких випадків? Чи є в поліції співробітники, окремо підготовлені для вирішення питань сімейного та гендерного насильства?

Наскільки поширені випадки експлуатації праці щодо ромів? Що це за праця? Проти кого це відбувається частіше - ромських чоловіків, ромських жінок, дітей? З боку кого? Така проблема поширена в родинах? Як можна запобігти таким випадкам?

4. Безпека та відповідальність

Що на сьогоднішній день робить поліція, щоб забезпечити безпеку місцевих жителів? Наскільки ця робота ефективна? Що ще можна зробити в цьому напрямку, на Ваш погляд? Що можна зробити щодо безпеки ромів?

Хто ще, на Ваш погляд, відповідає за безпеку населення в цілому і окремо за безпеку ромського населення, окрім поліції? Хто що робить для цього? Місцева влада, прокуратура, СБУ, громадські організації, політичні партії, церква? Самі громадяни повинні що-небудь робити для забезпечення своєї безпеки? Що саме?

Чи готові роми щось робити і можливо роблять, щоб в місці їх проживання було безпечно? Що саме? Повідомляти про підозрілі речі? Допомогати поліції? Стежити за освітленням на вулицях та інше?

Кінцева частина

Будемо завершувати нашу зустріч. Хочете що-небудь додати по темі нашої розмови? Можливо, ми щось не обговорили? Прошу висловити Вашу думку! Якщо на цьому все, дякую Вам за допомогу і участь в нашому дослідженні.

Гайд фокус-групи з ромськими організаціями

Доброго дня, мене звати _____ . Я представляю Харківський інститут соціальних досліджень. Ми проводимо дослідження, присвячене вивченню питань безпеки ромського населення в Україні. Дякуємо вам за те, що ви погодилися допомогти нашій роботі. Перед початком бесіди я хочу озвучити кілька важливих моментів нашого спілкування:

- *з вашого дозволу я буду вести запис нашої з вами розмови на диктофон, даний запис буде доступний тільки для мене і не буде передаватися третім особам;*
- *ваші особисті дані не будуть фігурувати ні в яких матеріалах;*
- *для нас немає правильних або неправильних відповідей, нам важлива саме ваша думка і ми сподіваємося на вашу допомогу.*

Для початку бесіди попрошу всіх вас написати на листочках своє ім'я (як ви хочете, щоб до вас зверталися). Попрошу також говорити по одному, щоб на записі можна було почути репліки від всіх учасників.

Вступ

Назвіться, будь ласка, і назвіть організацію, в якій працюєте. Чим займається Ваша організація? З яких питань до Вас найчастіше звертаються роми?

1. Розуміння безпеки

Як Ви в цілому оцінюєте рівень безпеки для ромського населення в області? Як він змінився за останні 2 роки? Якщо змінився, з чим це пов'язано? Що в цілому впливає на рівень безпеки ромського населення? Чи побоюєтеся Ви чого-небудь на сьогоднішній день, що може вплинути на безпеку ромів? Чого саме? З боку кого? Чи відрізняється рівень безпеки в регіоні в цілому і конкретно щодо ромів? Чи існують якісь додаткові загрози для безпеки ромських жінок? Дітей? Які? Чи можемо ми говорити про соціальні загрози для безпеки ромів (доступ до води, їжі, медичної допомоги і т.п.)? Чому? Наскільки сильні ці загрози?

На Вашу думку, як місцеве населення ставиться до ромів? Якщо негативно, з чим це пов'язано? У чому проявляється? Розкажіть, будь ласка, про останні події в області, коли виникала загроза безпеці для ромського населення? Що сталося, чим закінчилося? Чи приймали Ви якусь участь у вирішенні проблем, що склалася? Що саме Ви робили?

Що Ви чули про події щодо ромів в с. Лощинівка Одеської області? Як Ви оцінюєте ситуацію, що склалася? Чи можна було їй якимось чином запобігти?

Що Ви можете сказати про безпеку ромів з числа внутрішньо переміщених осіб? Як багато їх в області? Які існують загрози безпеки для них? З чим вони пов'язані? Хто займається вирішенням цих проблем?

2. Рівень злочинності та робота поліції

Як Ви в цілому оцінюєте рівень злочинності в області? Наскільки більша / менша ймовірність того, що ром може стати жертвою злочину тут в порівнянні з іншими національними меншинами? Наскільки часто Ви чуєте про те, що у Вас в області було скоєно злочин щодо ромів (когось пограбували, напали, погрожували та інше)? Щодо ромських жінок? Якщо часто, з чим це пов'язано? Що це за злочини?

Наскільки поширена, на Ваш погляд, проблема сімейного насильства в ромських родинах? З чим це пов'язано? Що можна зробити, щоб зменшити такі випадки?

Наскільки поширені випадки експлуатації праці щодо ромів? Що це за праця? Проти кого це відбувається частіше - ромських чоловіків, ромських жінок, дітей? З боку кого? Така проблема поширена в родинах? Як можна запобігти таким випадкам?

На ваш погляд, наскільки активну роль відіграє поліція в запобіганні різним злочинам і в забезпеченні безпеки населення в цілому? Безпеки ромів? Чому? Що поліція робить, щоб забезпечити безпеку місцевих жителів? Що вона повинна робити, щоб роми відчували, що вони в безпеці?

3. Контакткування з поліцією

На Ваш погляд, чи відрізняється поведінка поліції щодо ромів від поведінки по відношенню до людей інших національностей? Чому?

Давайте поговоримо з Вами про Ваш досвід спілкування з поліцією. Наскільки поширені наступні випадки:

- відвідування поліцією ромів за місцем проживання? З якою метою? Як при цьому поведуться співробітники поліції? Представляються? Питають дозволу, щоб зайти в будинок / квартиру чи ні?
- проведення необґрунтованих (без постанови суду, без понятих, без дозволу господарів) обшуків або оглядів житла ромів? Що зазвичай шукають? Як поведуться?
- проведення необґрунтованих (без постанови суду, без понятих, без дозволу господарів) обшуків або оглядів автомобілів ромів? Що зазвичай шукають? Як поведуться?
- зупинки ромів в громадських місцях - на вулиці, на ринку, на вокзалі і т.п.? Де це частіше трапляється? Як поліція пояснює свої дії?
- вимагання грошей у ромів. Чим обґрунтовують? Які суми вимагають?

- доставлення до райвідділу без підстав, тільки щоб сфотографувати або зняти відбитки пальців? З яких ще причин доставляють до райвідділу? Чи ознайомлюють з правами, в тому числі з правом на безоплатну правову допомогу, медичну допомогу, правом повідомити третій стороні про своє місце перебування?
- застосування фізичного впливу з боку поліції? У чому зазвичай виражається - побиття, нестерпні умови перебування та інше? Проти кого частіше застосовується – проти чоловіків чи жінок?
- застосування психологічного насильства по відношенню до ромів? Залякування, погрози, шантаж? Проти кого частіше застосовується – проти чоловіків чи жінок?

Як в цілому поводяться зазвичай поліцейські щодо ромів? Чи є відмінності у ставленні за статевою ознакою? У чому вони проявляється? Як Ви в цілому можете оцінити, наскільки безпечним є спілкування ромів з поліцією?

Як самі роми себе зазвичай поводять з поліцією? Наскільки добре вони знають свої права і на що можуть розраховувати? У разі неправомірних дій поліції, що зазвичай роблять роми? Куди йдуть скаржитися в першу чергу? Як зазвичай реагують на скарги місцеві органи, правоохоронні органи? Якщо нікуди не звертаються, то чому?

Чи звертаються роми самі за допомогою до поліції? З якими проблемами найчастіше? Наскільки повну допомогу їм надають? Якщо не звертаються, то чому?

Що, на Ваш погляд, потрібно зробити, щоб поліпшити взаємини ромів з поліцією, зменшити рівень незаконних дій поліції по відношенню до ромів? Що потрібно робити самим ромам? Що поліції?

5. Безпека та відповідальність

Хто ще, на Ваш погляд, відповідає за безпеку населення в цілому і окремо за безпеку ромського населення, окрім поліції? Хто що робить для цього? Місцева влада, прокуратура, СБУ, громадські організації, політичні партії, церква? Самі громадяни повинні що-небудь робити для забезпечення своєї безпеки? Що саме?

Чи готові роми щось робити і можливо роблять, щоб в місці їх проживання було безпечно? Що саме? Повідомляти про підозрілі речі? Допомогати поліції? Стежити за освітленням на вулицях та інше?

Що робить Ваша організація в сфері забезпечення безпеки ромського населення? Які існують перепони у вирішенні даного питання? Як Ви їх долаєте?

Кінцева частина

Будемо завершувати нашу зустріч. Хочете що-небудь додати по темі нашої розмови? Можливо, ми щось не обговорили? Прошу висловити Вашу думку! Якщо на цьому все, дякую Вам за допомогу і участь в нашому дослідженні.

Гайд фокус-групи з ромами

Доброго дня, мене звати _____. Я представляю Харківський інститут соціальних досліджень. Ми проводимо дослідження, присвячене вивченню питань безпеки ромського населення в Україні. Дякуємо вам за те, що ви погодилися допомогти нашій роботі. Перед початком бесіди я хочу озвучити кілька важливих моментів нашого спілкування:

- з вашого дозволу я буду вести запис нашої з вами розмови на диктофон, даний запис буде доступний тільки для мене і не буде передаватися третім особам;
- ваші особисті дані не будуть фігурувати ні в яких матеріалах;
- для нас немає правильних або неправильних відповідей, нам важлива саме ваша думка і ми сподіваємося на вашу допомогу.

Вступ

Назвіться, будь ласка, і скажіть, в якому населеному пункті Ви проживаєте.

1. Розуміння безпеки

Наскільки безпечно Ви відчуваєте себе в місці вашого проживання? Чи змінився якимось чином рівень безпеки в районі Вашого проживання за останні два роки? Як? Чи боїтеся Ви чого-небудь, що може вплинути Вашу безпеку та безпеку Вашої родини? Чого саме? Що в цілому впливає на рівень безпеки там, де Ви живете? Наскільки безпечно Ви відчуваєте себе вдома / на вулиці в світлий / темний час доби? Чи є якісь додаткові загрози для безпеки жінок? Дітей? Які?

Як місцеве населення, сусіди ставляться до Вас? Якщо негативно, з чим це пов'язано? У чому проявляється? Чи відчували Ви коли-небудь загрозу для своєї безпеки з боку місцевого населення? Якщо так, розкажіть докладніше, у чому це проявляється, конкретні випадки, чим вони закінчилися і т.п.. Що Ви робили / робите задля налагодження контакту з іншими людьми?

Що Ви чули про події щодо ромів в с. Лощинівка Одеської області? Як Ви оцінюєте ситуацію, що склалася? Чи можливо було їй якимсь чином запобігти?

2. Рівень злочинності та робота поліції

Як Ви оцінюєте рівень злочинності в Вашому районі проживання? Як часто Ви чуєте про те, що у Вас в районі скоїли злочин (кого-небудь пограбували, напали, погрожували та інше)? Як часто Ви чуєте про злочини щодо ромів? Щодо ромських жінок? Якщо часто, з чим це пов'язано? Наскільки Ви самі боїтеся стати жертвою злочину в районі, де проживаєте? Якщо такий досвід був, розкажіть докладніше.

Чи стикалися Ви, Ваші близькі з випадками сімейного насильства? Проти кого? Як вирішилися ці ситуації? Як Ви вважаєте, для кого ця проблема особливо актуальна?

Чи стикались Ви, Ваші близькі з випадками експлуатації, примушення до праці (пояснити, коли змушують працювати проти волі, без оплати або з мінімальною оплатою такої праці). Які це були види робіт? Хто примушував працювати? Що робили жертви, щоб це припинити?

Чи стикалися Ви, Ваші близькі з випадками сімейного насильства? Проти кого? Як вирішилися ці ситуації? Як Ви вважаєте, для кого ця проблема особливо актуальна?

На Ваш погляд, наскільки важливу роль відіграє поліція в запобіганні різним злочинам і забезпеченні Вашої безпеки? Чому? Що поліція робить для забезпечення безпеки в Вашому районі проживання? Що вона повинна робити, могла б ще робити, щоб Ви завжди відчували, що перебуваєте в безпеці?

3. Контакткування з поліцією

На Ваш погляд, чи відрізняється поведінка поліції щодо ромів від поведінки по відношенню до людей інших національностей? Чому?

Давайте поговоримо з Вами про Ваш досвід спілкування з поліцією. Чи знайомі Ви з дільничним вашим району? Чи доводилося Вам коли-небудь спілкуватися з ним або з іншим співробітником поліції? Розкажіть про причини спілкування і як це відбувалося.

Уточнення досвіду контактів:

- Чи відвідували Вас поліцейські за місцем проживання? З якою метою? Як при цьому поводитися співробітники поліції? Представилися? Питали дозволу, щоб зайти до будинку / квартири чи ні? Як Ви вважаєте, чому поліція прийшла саме до вас? Як часто Ви стикаєтесь з візитами поліції до Вас додому? Чи відвідують також Ваших сусідів? Вони роми?
- Чи проводили співробітники поліції коли-небудь необґрунтований (без постанови суду, без понять, без Вашого дозволу) обшук або огляд Вашої оселі? А у Ваших родичів, сусідів? Що вони шукали? Як себе поводити? Забрали що-небудь? Як часто таке відбувається взагалі?
- Чи проводили співробітники поліції необґрунтований обшук або огляд Вашого автомобіля? А у Ваших родичів або знайомих? Як часто? З якою метою?
- Чи зупиняла Вас коли-небудь поліція в громадському місці? Де саме це відбувалося (на вулиці, на базарі, на вокзалі і т.д.)? Як міліціонери пояснювали свої дії? Як поводитися? Вимагали гроші? Як Ви вважаєте, чому зупинили саме вас? Чим закінчилася для вас дана ситуація / ситуації? Чи часто таке трапляється з Вами?

- Чи забирали Вас коли-небудь у райвідділ без підстав, тільки щоб сфотографувати або зняти відбитки пальців? За якими ще причинами Вас доставляли до райвідділу? Як поводити себе при цьому співробітники поліції? Як пояснювали свої дії? Як довго Ви там перебували? Записували Вас до якогось журналу? До якого? Давали можливість комусь зателефонувати, повідомити, де Ви знаходитесь? Складали протокол затримання? Перераховували Ваші права? Надавали адвоката, лікаря в разі потреби? Чи знаєте Ви що-небудь про випадки необґрунтованих затримань Ваших знайомих, родичів? Як часто взагалі таке трапляється? З яких причин?

Як зазвичай поведуться поліцейські? Чи спостерігалось якесь особливе ставлення до Вас за статевою ознакою (через те, що Ви чоловік або жінка)? У чому воно проявлялося? Якщо проводився особистий огляд, людина якої статі Вас оглядала?

Як Ви поводитися з поліцією? Чи відчували Ви себе в безпеці при спілкуванні з поліцейськими? Чому? Наскільки добре Ви знаєте свої права, на що можете розраховувати при спілкуванні з поліцією?

Чи доводилося Вам відчувати негативне ставлення до себе з боку поліції? У чому це проявлялося? Як Ви думаєте, чим пояснюється їх ставлення? Чи можна сказати, що це було пов'язано з тим, що ви представник ромської національної меншини? А з вашою статтю – з тим, що ви чоловік або жінка?

Застосовувався до Вас коли-небудь фізичний вплив з боку поліції? У чому це виражалось (били, одягали протигаз, підвішували і т.п.)? Чи намагались тиснути на Вас психологічно: погрожували, залякували? З якою метою поліцейські застосовували насильство? Чи домоглися вони, чого хотіли?

Чи зверталися Ви коли-небудь зі скаргою на дії поліції в державні органи? Куди саме Ви зверталися (прокуратура, поліція, суд)? Як реагували на Вашу скаргу? Який результат звернення? Чому Ви нікуди не зверталися?

На Ваш погляд, наскільки поширене взагалі застосування фізичного впливу і погроз / залякувань в роботі поліції? Проти кого це застосовується частіше – проти чоловіків чи жінок?

Чи зверталися Ви коли-небудь самі за допомогою до поліції? З якою проблемою / проблемами Ви зверталися? Як Ви можете оцінити надану допомогу? Розкажіть детальніше. Якщо не зверталися, то чому?

Що, на Ваш погляд, потрібно зробити, щоб поліпшити взаємини ромів з поліцією, зменшити рівень незаконних дій поліції по відношенню до ромів? Що потрібно робити самим ромам? Що поліції?

5. Безпека та відповідальність

Хто ще, на Ваш погляд, відповідає за безпеку в районі Вашого проживання, крім поліції? Хто що робить для цього? Місцева влада, прокуратура, СБУ, громадські

організації, політичні партії, церква? Самі громадяни повинні що-небудь робити для забезпечення своєї безпеки? Що саме?

Чи готові Ви особисто що-небудь робити, щоб в районі Вашого проживання було безпечно? Повідомляти про підозрілі речі? Допомогати поліції? Стежити за освітленням на вулицях та інше?

Кінцева частина

Будемо завершувати нашу зустріч. Хочете що-небудь додати по темі нашої розмови? Можливо, ми щось не обговорили? Прошу висловити Вашу думку! Якщо на цьому все, дякую Вам за допомогу і участь в нашому дослідженні.

Більше інформації можна знайти на нашому сайті www.khisr.kharkov.ua